

Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić: od *Logike* (1608) do *Nove logike* (1616)

IVICA MARTINOVIĆ

Dubrovnik

UDK 1 Vrančić, F.
1 De Dominis, M. A.
16(497.5)"16"

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 30. 11. 2016.

Prihvaćen: 21. 3. 2017.

Sažetak

U izdanje svoje *Nove logike* (1616) uključio je Faust Vrančić osobit dodatak »*Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata*«, koji sadržava prigovore nadbiskupa »protiv logike biskupa čanadskoga zapažene od prijatelja prijateljski«, ali i biskupove odgovore. Pisac je *Logike* biskup Faust Vrančić, a njezin je ocjenitelj nadbiskup Marko Antun de Dominis. Polazna je tema raspre između Rabljanina i Šibenčanina zamisao Fausta Vrančića da u okviru 'male logike' ponudi model kako logiku oblikovati njezinim vlastitim oruđima, ali de Dominisovi prigovori smještaju Vrančićev pokušaj u širi kontekst – propitujući ulogu logike u razvoju filozofije i znanosti u Galilejevu dobu. Stoga je trebalo istražiti i povijesni i filozofski kontekst misaonog 'nadiigravanja' između Vrančića i de Dominisa oko razumijevanja logike, metode, znanosti i filozofije u prvim dvama desetljećima 17. stoljeća. Tako je nastao ovaj prilog intelektualnoj biografiji Fausta Vrančića koji opisuje tri posljednja razdoblja u Vrančićevu životu: rimsko, barnabitsko i mletačko, dakle od početka 1604. godine do njegove smrti.

Glavninu ključnih obavijesti za razdoblje 1604–1615. donosi Mrnavićev govor na pogrebu Fausta Vrančića. Što je osobito dragocjeno, Mrnavićevi se podatci slažu s kasnijim izvorima: s Kovačićevim inventarom Vrančićeve ostavštine pohranjene u knjižnici Széchényi i Boffitovim transkripcijama barnabitskih dokumenata iz 1608. godine; štoviše, ta se tri izvora uzajamno podupiru. Juraj Đureković i Hugo Horwitz idu Kovačićevim tragom, pri čem Đureković skriva svoj izvor, a Giuseppe Boffito, nažalost, ne poznaje Kovačićev inventar.

Za razdoblje do 1608. godine najvažnije je vrelo autobiografija Fausta Vrančića, zabilježena 15. ožujka 1608. i uključena u izvješće barnabita Giovannija Antonija Gabuzija o ispitu pristupnika Vrančića za barnabitski red, kojom se prije mene u istraživačke svrhe poslužio jedino povjesničar tehnike Umberto Forti. Vrančićeva autobiografija otkriva da je njegova *Logika* objavljena prije 15. ožujka 1608. kad je

ta autobiografija u službene svrhe i zapisana. Objavljivanje *Logike*, i to bez crkvenoga dopuštenja, pripada razdoblju Vrančićeve barnabitske probacije, nakon koje se Šibenčanin uspio, ali samo nakratko, izboriti za svoj novi religiozni identitet – identitet redovnika barnabita.

Istražena vrela sklapaju nov mozaik o trima posljednjim razdobljima u životu Fausta Vrančića: rimsko razdoblje (1604–1614) s izuzetkom barnabitskog novicijata; barnabitsko razdoblje (1608–1609) i mletačko razdoblje (1614. ili 1615–1617). Na temelju tako izgrađene mreže podataka bilo je moguće podastrijeti nove dokaze ili procjene za dataciju triju Vrančićevih djela iz logike.

Ključne riječi: Faust Vrančić / Faustus Verantius, Marko Antun de Dominis / Marcus Antonius de Dominis; Bernardino Petrella, Pedro da Fonseca, Francisco de Toledo; Ivan Tomko Mrnavić, Alberto Fortis, Martin Juraj Kovačić, Juraj Đureković, Vincenzo Miagostovich, Hugo Horwitz, Giuseppe Boffito; intelektualna biografija, logika

Dijalog dvojice hrvatskih filozofa

Spis »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata« uživa ili bi bar trebao uživati povlašteno mjesto unutar hrvatske filozofske baštine latinskoga doba, kad su se hrvatski filozofi uglavnom služili latinskim jezikom, drugim materinskim jezikom hrvatskoga filozofskog pisma. Izmjena misli između Marka Antuna de Dominisa i Fausta Vrančića razgovor je dvojice živih protagonista epohe i zato se s tim razgovorom ne mogu usporediti neki drugi bliski susreti među hrvatskim filozofima, prije svih de Dominisova polemika s mrtvim Petrićem nad »knjigama o vodi« (*libri de aquis*) unutar *Pancosmije* (1591) ili Boškovićeve razorna ocjena de Dominisova objašnjenja dúge koja se pojavila 123 godine nakon de Dominisove smrti.

Polazna je tema raspre između Rabljanina i Šibenčanina zamisao Fausta Vrančića da u okviru 'male logike' ponudi model samoizgradnje logike kao discipline, ali de Dominisovi prigovori smještaju Vrančićev pokušaj u širi kontekst – propitujući ulogu logike u razvoju filozofije i znanosti u Galilejevu dobu. Kad već nisu napisane intelektualne biografije dvojice velikana, trebalo je pripremiti podlogu ili, prikladnije, referentni sustav za proučavanje i ocjenu misaonog 'nadigravanja' Fausta Vrančića i Marka Antuna de Dominisa oko razumijevanja logike, metode, znanosti i filozofije u prvim dvama desetljećima 17. stoljeća. Prije pristupa tekstu i njegovu komentaru bilo je nužno odgovoriti na čitav niz pitanja koja što je moguće točnije opisuju povijesni i filozofski kontekst njihova razgovara nad tekstem Vrančićeve *Logike* iz 1608. godine:

1. Kad su već sugovornici predstavljeni kao 'nadbiskup' koji prigovara i 'biskup' koji odgovara, u kojem je razdoblju Faust Vrančić bio biskup čanadski, a u kojem de Dominis nadbiskup splitski?

2. Je li mletačka inkvizicija ispitala Fausta Vrančića nakon de Dominisova bijega iz Venecije u Englesku 20. rujna 1616?
3. Je li de Dominis bio jedini ocjenitelj Vrančićeve *Logike* (1608)?
4. Kad su i gdje pisac i ocjenitelj *Logike* (1608) studirali logiku i tko su im bili učitelji?
5. Jesu li Vrančić i de Dominis ikad predavali logiku?
6. Kojim su se logičkim udžbenicima bili obvezani služiti, a kojima su se doista služili?
7. Na koja su se filozofska djela pozivali?
8. Kad su se i u kojim prilikama stariji Vrančić i mlađi de Dominis mogli sresti? Koje su vrste povezanosti, prijateljstva ili suradnje uspostavili ili mogli uspostaviti tijekom života?
9. Kad su i u kojim okolnostima dovršena tri logička djela Fausta Vrančića?

Na neka od tih pitanja već su ponuđeni odgovori, koje sam nastojao pomno zabilježiti u odnosnim bilješkama u ovom članku, a to se prije svega odnosi na istraživanja Srećka Kovača u 1980-im. Neka pitanja, ma kako zvučala prirodno, nisu dosad uopće bila postavljena, primjerice pitanje o Vrančićevu profesoru logike. Na neka sam pitanja tek dijelom odgovorio, što je ovisilo o tom jesu li mi izvori bili dostupni ili ne. Na posljednje pitanje nastojao sam izreći što točniji odgovor na osnovi danas dostupnih izvora. Tako je nastao ovaj prilog intelektualnoj biografiji Fausta Vrančića koji opisuje tri posljednja razdoblja u životu znamenitoga Šibenčanina: rimsko, barnabitsko i mletačko, dakle od početka 1604. godine do njegove smrti.

Pisac biskup i ocjenitelj nadbiskup

U izdanje svoje *Nove logike*¹ uključio je Faust Vrančić osobit dodatak »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata«.² On sadržava prigovore »protiv logike biskupa čanadskoga zapažene od prijatelja prijateljski«, ali i biskupove odgovore. Razmjenu misli između nadbiskupa i biskupa Vrančić je strukturirao u 26 članaka, a svaki se »članak« (*articulus*) sastoji od nadbiskupova prigovora i biskupova odgovora. Tako uređeni tekst prati zaglavak »Censura logicae«.

¹ *Logica nova suis ipsius instrumentis formata et recognita* a Fausto Verancio episcopo Chanadii (Venetiis: Apud Ambrosium et Bartholomaeum Dei, 1616).

Nadalje u bilješkama: Verantius, *Logica nova* (1616).

² »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis [Fausti Verantii] ab amico amice observata«, u: Verantius, *Logica nova* (1616), pp. 47–59.

Nadalje u bilješkama: »Contra logicam Fausti Verantii« (1616).

Odgovori dakako potječu od Fausta Vrančića, koji je, prema pouzdanom izvoru *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, za biskupa čanadskoga imenovan 16. travnja 1598, a posvećen za biskupa tek 20. prosinca 1600; s te se službe dragovoljno povukao 1608. godine, opravdano je pretpostaviti prije nego je 9. lipnja 1608. u gradiću Zagarolu nedaleko Rima stupio u novicijat barnabitā,³ ali je, otpušten iz barnabitā po papinu nalogu 1609. godine, do smrti zadržao naslov biskupa čanadskoga, kako ponovo svjedoči *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*.⁴ Naslov čanadskoga biskupa uz Vrančićevo ime i prezime može se pročitati na trima važnim mjestima. Oporuku, koju je sastavio 12. lipnja 1615, Šibenčanin je vlastoručno potpisao kao »Faustus Verantius, episcopus Chanadii«,⁵ a u kodicilu s nadnevkom 15. siječnja 1617. priložio vlastiti epitaf u kojem se jednako predstavio:

FAVSTVS VERANTIVS EPISC.[OPVS] CHANADIENSIS
NOVORVM PRAEDICAMENTORVM ET NOVARVM MACHINARVM
AC FRAGMENTORVM HISTORIAE ILLYRICAE AC SARMATIAE
COLLECTOR
ANNO etc.⁶

³ Giuseppe Boffito, *Scrittori barnabiti o della congregazione dei chierici regolari di San Paolo (1533–1933): biografia, bibliografia, iconografia*, Tomo IV (Firenze: Olschki, 1937), o Faustu Vrančiću u natuknici »Veranzio Fausto«, pp. 148–158, na p. 153. Vidi poglavlje »Barnabitsko razdoblje (1608–1609) i autobiografija iz 1608.« u ovom članku.

Boffito je u cijelosti objavio pet dragocjenih dokumenata koje je našao u Vrančićevu dosjeu u Archivio di San Barnaba, koji je u 1930-im još djelovao u Milanu, a poslije je premješten u Rim.

Nadalje u bilješkama: Boffito, *Scrittori barnabiti IV* (1937).

Usp. Umberto Forti, »Introduzione: Fausto Veranzio (1551–1617) e le *Machinae novae*«, u: Fausto Veranzio, *Machinae novae* (Milano: Ferro Edizioni, 1968), pp. 7–43, u poglavlju »Cenni biografici« na p. 19. Forti crpi iz Boffitove natuknice.

Nadalje u bilješkama: Forti, »Fausto Veranzio (1551–1617) e le *Machinae novae*« (1968).

⁴ Usp. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bvrancief.html> (pristupljeno 15. 11. 2016); *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi* 3 (1910¹; 1923²), p. 161.

⁵ Iva Kurelac, »Oporuka Fausta Vrančića iz ostavštine plemićke obitelji Draganić-Vrančić u Državnom arhivu u Rijeci«, *Croatica christiana periodica* 37 (2013), pp. 41–67, s prilogom »Transkripcija oporuke Fausta Vrančića«, pp. 63–66, na p. 66.

⁶ Lovorka Čoralić, »Oporuke dalmatinskih patricija u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* 17 (1999), pp. 85–109, u prilogu 4: »Kodicil oporuci šibenskog patricija i čanadskog biskupa Fausta Vrančića«, pp. 107–108, na p. 108.

Nadalje u bilješkama: Čoralić, »Kodicil oporuci šibenskog patricija i čanadskog biskupa Fausta Vrančića« (1999).

U skladu s tom odredbom na nadgrobnoj je ploči Vrančićeva groba u crkvi Gospe od Milosti u Prvić-Luci na otoku Prviću kraj Šibenika uklesano:

FAVSTVS VERANTIUS
EP.VS CHANADIENSIS
NOVOR: PRAEDICAMENTOR:
ET NOVAR: MACHINAR: AC
FRAGMENTOR:
HISTORIAE ILLYRICAE AC SARMATIAE
COLLECTOR
AN: DOM:
M · D · C · X · V · I · I.⁷

Napokon, što je najvažnije, na naslovnici *Nove logike* tiskane 1616. godine stoji da je djelo napisano *a Fausto Verancio episcopo Chanadii*, tj. da je autor djela »Faust Vrančić, biskup čanadski«.⁸

Prigovore je uputio »nadbiskup« koji je »prijateljevao« s biskupom Vrančićem, a kojemu je osobito bilo stalo da logika posluži spoznavanju novoga, a to je gotovo sigurno bio Marko Antun de Dominis,⁹ koji je 5. listopada 1602. izabran i 15. studenoga 1602. javno proglašen za splitskoga nadbiskupa, a 23. ožujka 1603. svečano ustoličen u splitskoj prvostolnici.¹⁰ Znameniti je Rab-

⁷ Vidi sliku u: Gojko Nikolić, *Život i izumi Fausta Vrančića* (Zagreb: Akademija tehničkih znanosti Hrvatske i Pučko otvoreno učilište, 2015), prvo izdanje, p. 18.

⁸ Verantius, *Logica nova* (1616), p. 1. Usp. bilješku 1.

⁹ Da je spisu »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata« (ko)autor de Dominis, prvi je ustvrdio i obrazložio Srećko Kovač. Usp. Srećko Kovač, »Faust Vrančić i aristotelizam u logici«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 14 (1988), pp. 17–33, na pp. 18–19; Srećko Kovač, »Faust Vrančić und der Aristotelismus in der Logik«, *Studia historiae philosophiae Croaticae* 2 (1993), pp. 229–252, na pp. 231–233.

Nadalje u bilješkama: Kovač, »Faust Vrančić i aristotelizam u logici« (1988).

Vidi i stajališta kasnijih istraživača: Žarko Dadić, »Faust Vrančić: Život i prirodnoznanstveni rad«, nepaginirani pogovor u pretisku: Faustus Verantius Sicensus, *Machinae novae* (Zagreb: Novi liber, Šibenik: Knjižnica »Juraj Šižgorić«, 1993), p. [3]; Žarko Dadić, *Hrvati i egzaktne znanosti u osvitu novovjekovlja* (Zagreb: Naprijed, 1994), u poglavlju »Tehničke koncepcije Fausta Vrančića«, pp. 124–134, na p. 128; Ivica Martinović, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), pp. 111–112; Ivica Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2011), u poglavlju »Marko Antun de Dominis«, pp. 106–112, na pp. 110–111. Među suvremenim istraživačima Vrančićeve *Logike* vlada dakle suglasje oko autorstva prigovorā upućenih Vrančićevoj *Logici* (1608).

¹⁰ Vidi Slavko Kovačić, »Marko Antun de Dominis na čelu splitske Crkve«, u: Vesna Tudjina (ur.), *Marko Antun de Dominis: splitski nadbiskup, teolog i fizičar* (Split: Književni krug, 2006),

ljanin 19. travnja 1614. obavijestio papinskoga nuncija u Veneciji o nakani da se odrekne svoje nadbiskupske službe i tu je nakanu ostvario najkasnije u svibnju 1616. jer je 28. svibnja 1616. mletački veleposlanik iz Rima javio duždu da se založio neka bi papa prihvatio de Dominisovo odreknuće.¹¹ Ipak, nadbiskupsku je službu Rabljanin obnašao sve dok splitska nadbiskupska stolica nije popunjena 22. kolovoza 1616. javnim proglašenjem Sforze Ponzonija za de Dominisova nasljednika.¹² Od toga je dana Rabljanin zaokupljen samo pripremama za bijeg u Englesku, u koje treba uključiti i pisanje obrazloženja za takvu dramatičnu odluku. Očitovanje *Marcus Antonius de Dominis, archiepiscopus Spalatensis, suae profectionis consilium exponit* (Marko Antun de Dominis, nadbiskup splitski, izlaže odluku o svom odlasku) u brojnim izdanjima od Heidelberga do Londona nosi nadnevak »U Veneciji, 20. rujna 1616.«¹³ To je točno dan kad je Rabljanin poduzeo odlučan korak – »bijeg iz Babilona« (lat. *ex Babylone exitus aut fuga*, engl. *escape or flight out from Babylon*).¹⁴ Prvo je izdanje svoga očitovanja de Dominis uspio otisnuti u Heidelbergu, odakle je 22. listopada 1616. poslao nekoliko primjeraka svoga manifesta u Veneciju.¹⁵ Kongregacija Indexa uzvratila je žurno na pojavu de Dominisova opravdanja

pp. 41–79, osobito u prilogu »Kronološki pregled de Dominisova nadbiskupovanja«, pp. 72–77, o imenovanju, proglašenju i ustoličenju na p. 72.

Nadalje u bilješkama: Kovačić, »Marko Antun de Dominis na čelu splitske Crkve« (2006).

Vidi i <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bdominism.html> (pristupljeno 15. 11. 2016.); *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi* 4, p. 320 i 309.

¹¹ Kovačić, »Marko Antun de Dominis na čelu splitske Crkve« (2006), o odreknuću na pp. 76–77.

¹² Kovačić, »Marko Antun de Dominis na čelu splitske Crkve« (2006), p. 77.

Usp. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bponzs.html> (pristupljeno 15. 11. 2016.); *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi* 4, p. 320.

¹³ *Marcus Antonius de Dominis, archiepiscopus Spalatensis, suae profectionis consilium exponit* (s. l.: s. e., [1616]), p. 21: »Venetiis die XX. Septembris MDCXVI.«

Vidi i izdanje engleske inačice de Dominisova očitovanja: Marcus Antonius de Dominis, »A Manifestation of the Motives«, u: Marcus Antonius de Dominis, *A Manifestation of the Motives*, edited by Vesna Tujcina Gamulin (Zagreb: Croatian P.E.N. Centre, 1997), pp. 27–61, s nadnevkom na p. 61: »Given at Venice the 20th day of September. 1616.«

Nadalje u bilješkama: De Dominis, *A Manifestation of the Motives* (1997).

¹⁴ *Marcus Antonius de Dominis, archiepiscopus Spalatensis, suae profectionis consilium exponit* (1616), p. 18; De Dominis, *A Manifestation of the Motives* (1997), p. 57.

Usp. i svjedočanstvo de Dominisova nasljednika Sforze Ponzonija pred mletačkim inkvizitorom 17. studenoga 1616. u: Šime Ljubić, »Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa Rabljanina, spletskoga nadbiskupa«, *Starine* 2 (1870), pp. 1–260, na p. 152: »Io veni da Roma circa li 24 o 25 de settembre passato, et ritrovai, che 4 giorni prima monsignor arcivescovo de Dominis sia partito da Venezia, <...>«.

Nadalje u bilješkama: Ljubić, »Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa« (1870).

¹⁵ Ljubić, »Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa« (1870), p. 152.

objavivši već 12. studenoga 1616. uredbu kojom na popis zabranjenih knjiga stavlja i de Dominisovo obrazloženje bijega u Englesku i djelo čiji je sadržaj to obrazloženje najavilo – *De republica ecclesiastica*.¹⁶ Sustavna ispitivanja ljudi koji su se u Veneciji susretali s de Dominisom ili od njega primali pisma nakon što je već otputovao za Englesku započela su pred tročlanim crkvenim povjerenstvom nakon objavljivanja dekreta, a potrajala su od 17. studenoga 1616, kad je prvi saslušan de Dominisov nasljednik Sforza Ponzoni, do 3. prosinca 1616.¹⁷ Povjerenstvo je radilo u najvišem sastavu: apostolski nuncij u Mletačkoj Republici, glavni inkvizitor u Veneciji i vikar venecijanskoga patrijarha. Ispitanici su uglavnom bili Splicićani, koji su živjeli u Veneciji ili su pristigli u Veneciju tijekom ispitivanja. Ukupno je ispitano jedanaest muškaraca. Pod najstrožom paskom našao se očekivano Giovanni Bartoli, suprug de Dominisove nećakinje Franice i urednik de Dominisove optičke rasprave 1611. U Bartolijevu je domu 18. studenoga 1616. u večernjim satima u nazočnosti apostolskoga nuncija i glavnoga inkvizitora popisana i zaplijenjena de Dominisova knjižnica.¹⁸

Je li u procesu protiv de Dominisa Vrančić bio ispitan ili je možda zaobiden zbog svoga zdravstvenog stanja? Dossier »Protiv Marka Antuna de Dominisa Rabljanina nadbiskupa splitskoga« u Ljubićevoj transkripciji nije ga zabilježio među ispitanicima, a tijekom takva ispitivanja ništa se nije propuštalo zabilježiti. U takvim je okolnostima Šibenčanin nakon 20. rujna 1616., a pogotovo nakon što su de Dominisov manifest i najavljeno djelo *De republica ecclesiastica* 12. studenog 1616. stavljeni na popis zabranjenih knjiga, morao donijeti odluku u kojem će obliku objaviti de Dominisovu ocjenu svoje *Logike* i hoće li je uopće objaviti. Možda je i namjerno, u dogovoru s tiskarom, otezao s izlaskom *Nove logike* iz tiska. Moguće je također da ga je de Dominis i osobno, prije 20. rujna 1616, obavijestio što namjerava poduzeti, jer ga nakon odreknuća od splitske nadbiskupske stolice Vrančić nije mogao ne upitati: a što sad kaniš poduzeti? Vjerojatnije je ipak da je de Dominis krio svoje namjere od Vrančića koji je bio u dobrim odnosima s kardinalima na papinskom dvoru. Da je Vrančićeva *Nova logika* objelodanjena prije 22. kolovoza 1616, kad je imenovan de Dominisov

¹⁶ Pretisak vidi u: De Dominis, *A Manifestation of the Motives* (1997), pp. 62–67.

¹⁷ Ljubić, »Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa« (1870), pp. 151–173, spomenik CXXIX, gdje je u cijelosti objavljen dossier »Contra Marcum Antonium de Dominis Arbensem archiepiscopum Spalatensem, qui diversos errores et haereses publicavit, et Angliam versus aufugit«, pohranjen u Officium Sanctae Inquisitionis Venetae.

¹⁸ Ljubić, »Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa« (1870), p. 156. Vidi Bratislav Lučin, »Pogled u knjižnicu Marka Antuna de Dominisa«, u: Vesna Tadjina (ur.), *Marko Antun de Dominis, splitski nadbiskup, teolog i fizičar* (Split: Književni krug, 2006), pp. 231–270, osobito »Zapisnik o zapljeni i inventar de Dominisove knjižnice«, na pp. 241–266.

Nadalje u bilješkama: Lučin, »Pogled u knjižnicu Marka Antuna de Dominisa« (2006).

nasljednik na splitskoj nadbiskupskoj stolici, ona bi otkrila kako se ocjenitelj zove, osim ako de Dominis nije izriječno zahtijevao da se njegovo ime ne spomene kako bi poštedito Vrančića od kasnijih ispitivanja inkvizicije. Ako je Vrančićeva *Nova logika* objelodanjena nakon 12. studenoga 1616, kad je objavljen dekret o stavljanju de Dominisova manifesta na *Index*, ili još kasnije, nakon 3. prosinca 1616, kad je mletačka inkvizicija završila svoju istragu, tada je bilo nerazborito poimence spomenuti de Dominisa kao ocjenitelja. Poznat nam je samo ishod Vrančićevih razmišljanja: tiskao je de Dominisove prigovore zajedno sa svojim odgovorima, ali tako da identitet ocjenitelja nije u potpunosti otkriven. Ocjenitelj je »nadbiskup« (*archiepiscopus*) – bez imena i prezimena!

Dvije ocjene Vrančićeve Logike (1608) i putopis Alberta Fortisa

De Dominisova ocjena nije bila jedina pisana ocjena Vrančićeve *Logike* iz 1608. Svjedočanstvo iz prve ruke pruža nam u svom putopisu *Viaggio in Dalmazia* Alberto Fortis, povlašteni istraživač arhiva pohranjenog u obitelji Draganić-Vrančić, kojega je u Šibeniku ugostio *conte* Frane Draganić-Vrančić, tadašnji čuvar ostavštine Antuna, Mihovila i Fausta Vrančića.¹⁹ Talijanskoga se opata najviše dojmila rukopisna ostavština Antuna Vrančića te je sastavio popis njegovih djela i u dodatku svoga putopisa objavio *Iter Buda Hadrianopolim anno MDLIII exaratum* Antuna Vrančića.²⁰ Znanstvenu produkciju njegova nećaka Fausta opisao je tek jednim kraćim odlomkom:

»U Veneciji je objavio mali peterojezični rječnik 1595. godine, nakon toga jedan svezak *in folio* naslovljen *Strojevi* i jednu vrlo kratku malu logiku, tiskanu u dvadesetčetvrtini, pod imenom Giusto Verace. Zbog ovoga posljednjeg djelca povezao se s dvojicom preslavnih muževa, tj. s ocem Tommasom Campanellom i nadbiskupom de Dominisom. U Vrančićevoj se ostavštini od prvoga sačuvala vlastoručno pisana ocjena iste te male logike, a druga nam osta od de Dominisa. Faust je napisao mnogo, između ostaloga i jednu *Povijest Dalmacije*, koju poželje sa sobom u grobu. Njegovi su nasljednici poštovali ovu čudnu volju; tko zna kakvi su dragocjeni spisi nadbiskupa Antuna tada na način vrijedan žaljenja propali zajedno s onim Faustovim?«²¹

¹⁹ Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, Volume primo (In Venezia: Presso Alvise Milocco, 1774), pp. 134, 137.

Nadalje u bilješkama: Fortis, *Viaggio in Dalmazia* I (1774).

²⁰ »*Iter Buda Hadrianopolim anno MDLIII exaratum ab Antonio Verantio*«, pp. i–xlvi, privez u: Fortis, *Viaggio in Dalmazia* I (1774).

²¹ Fortis, *Viaggio in Dalmazia* I (1774), u poglavlju »De' Letterati, che nacquero, o fiorirono nel XVI secolo a Sibenico; e de' Pittori.«, pp. 137–148, na pp. 145–146:

»[Fausto Veranzio] Pubblicò in Venezia un Dizionarioetto Pentaglotto nel MDXCV, indi un Volume *in fol.*, intitolato *Le Macchine*, e una brevissima Logichetta, *in 24.*, sotto il nome di Giusto Verace. Per quest' ultimo Opuscolo entrò in relazione con due celeberrimi Uomini, vale

Albertu Fortisu treba priznati:

1. prvi je i jedini posvjedočio da su u ostavštini Fausta Vrančića postojale dvije ocjene Vrančićeve *Logike* (1608); pritom je bio uvjeren da je Campanellina autograf;
2. prvi je opisao opseg i format izdanja Vrančićeve *Logike* (1608) i upozorio da je knjižica objavljena pod pseudonimom koji je nažalost preveo na talijanski: *Giusto Verace*; nije pak jasno je li se pri opisu Vrančićeve *Logike* poslužio njezinim tiskanim primjerkom ili se oslonio na opis izdanja u ocjenama koje je sigurno ogledao.

Nažalost, nitko Fortisa nije ozbiljno uzeo. Šime Jurić pronašao je unikat Vrančićeve *Logike* u rimskoj knjižnici Alessandrini puna dva stoljeća nakon Fortisove uputnice, a da nije išao njegovim tragom.

Student logike i profesor logike

Kad su i gdje pisac i ocjenitelj *Logike* (1608) studirali logiku? Jesu li je predavali?

Uz pravo Faust Vrančić je na Sveučilištu u Padovi studirao logiku akademske godine 1569–1570, i to one godine kad je imao posebnoga učitelja iz Aristotelove retorike Nicasiusa van Ellenbodea i usporedno studirao pravo.²² Dakle, tijekom prve godine studija filozofije logika ga nije posve zaokupila, a logiku mu je mogao predavati Bernardino Petrella, »koji je htio učvrstiti status logike kao teorijske znanosti« u opreci spram zalaganja Jacopa Zabarelle za instrumentalnu narav logike,²³ ili Ottavio Amalteo. Na Padovanskom su sve-

a dire con F. Tommaso Campanella, e coll' Arcivescovo de Dominis. Del primo conservasi fra le Carte Veranziane una Censura autografa della Logichetta medesima; ed una pur ne rimane del de Dominis. Fausto scrisse molto, e fra le altre cose una Storia della Dalmazia, cui volle aver seco in sepoltura. Gli eredi suoi rispettarono questa strana volontà; e chi sa quante preziose carte dell' Arcivescovo Antonio perirono allora deplorabilmente insieme con quelle di Fausto?«

U mom hrvatskom prijevodu. Usp. Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, preveo Mate Maras (Zagreb: Globus, 1984), p. 95.

Vidi i Kovač, »Faust Vrančić i aristotelizam u logici« (1988), p. 18 i bilješka 5.

²² Usp. van Ellebodeovo pismo Antunu Vrančiću s nadnevkom 12. studenoga 1569. u: Darko Novaković (priredio), *Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić* (Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 1995), p. 57.

Nadalje u bilješkama: Novaković, *Sentimentalni odgoj* (1995).

²³ O Bernardinu Petrelli kao profesoru logike na Sveučilištu u Padovi usp. Paul F. Grendler, *Universities of the Italian Renaissance* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2002), p. 253: »<...> another Paduan logician, Bernardino Petrella (1529–95), who thought logic at Padua from 1562 to 1567 and from 1569 till his death.«

Vidi: Heikki Mikkeli, »Jacopo Zabarella (1533–1589): Ordnung und Methode der wissenschaftlichen Erkenntnis«, u: Paul Richard Blum (hrsg.), *Philosophen der Renaissance* (Darm-

učilištu istodobno postojale dvije katedre za logiku, prva i druga, međusobno rangirane: Petrella je od 1562. do 1567. bio ‘na drugoj katedri’ (*in secundo loco*), dok je ‘prva katedra’ pripadala Zabarelli, a od 1569. do smrti djelovao je ‘na prvoj katedri’ (*in primo loco*), dok je s ‘druge’ nastupao Amaltea.²⁴ Od te dvojice padovanskih profesora, Amaltea koji nije objavio niti jedan logički spis i Petrella s opsežnom logičkom produkcijom, uputno je kao Vrančićeva profesora promatrati Petrellu, naročito zato jer dijele isti ideal o samoizgradnji logike.

Vrančić nikad nije bio u prilici predavati logiku: kao nećaku pokojnoga ostrogonskoga nadbiskupa i ugarskoga namjesnika Antuna Vrančića bile su mu redom povjeravane pravničke službe, a nakon ženine smrti 1585. godine i crkvene. Stoga njegov pristup, uključujući i njegove odgovore de Dominisu, treba ponajprije usporediti s Petrellom, koji je, kad je predavao Vrančiću, bio na početku svoje dugogodišnje profesure u Padovi *in primo loco*, ali je već sljedeće godine tj. 1571. objavio svoje *Quaestiones logicae*, u kojima se usmjerio na iznalaženje srednjaka i na vrste dokaza. Glavno djelo *Logicarum disputationum libri septem* (*Sedam knjiga logičkih rasprava*), koje je, čini se, drugi put objavio 1584. godine, izazvalo je polemiku sa Zabarellinom strujom. Petrella nije izravno uzvratilo Zabarella nego njegov privrženik Ascanio Persio djelom *Defensio criticorum et apologetici primi, quos edidit adversus Bernardini Petrellae logicam in Patavino Gymnasio primo loco profitentis Logicas disputationes* (1587). Prije te polemike Zabarella je već bio objavio prvo izdanje svojih *Opera logica* (1578), najutjecajnije logičko djelo kasne renesanse. Jedva je moguće zamisliti da Vrančić, po naravi znatiželjan i mnogostran, kad je poduzeo pisati ‘malu logiku’, nije bio upućen u to što se dogodilo s logikom u Padovi nakon njegova studija.

Pa kako to da se Vrančić odlučio napisati kompendij iz logike? Jedan bi se odgovor na to pitanje mogao potražiti u njegovu neutrnulu nastojanju da ostvari redovništvo. Mrnavić je opisao kako je znameniti Šibenčanin stigao u Rim nakon ženine smrti, s nezbrinutim maloljetnim sinom i s upravo tiskanim peterojezičnim rječnikom u rukama:

»Kad je došao u Rim, proveo je dvije godine i dobro i loše. Nastojao je kod upravitelja Družbe Isusove biti primljen među njezine članove jer je to svim srcem želio. No budući da je imao sina još nejake dobi, koji za samostalan život nije bio stasao, on mu je bio, prema odredbi zakona presvete Družbe, prepreka da

stadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1999), pp. 150–160, na p. 152: »Die Verteidigung der instrumentellen Natur der Logik brachte Zabarella und seinen Schüler Ascanio Persio zur Debatte mit dem Logikprofessor der Universität Padua, Bernardino Petrella, der an dem Status der Logik als einer theoretischen Wissenschaft festhalten wollte.«; Eugenio Garin, *History of Italian Philosophy I* (Amsterdam – New York: Rodopi, 2008), p. 372.

²⁴ Gregorio Piaia, »Petrella, Bernardino«, *Dizionario biografico degli Italiani*, [http://www.treccani.it/enciclopedia/bernardino-petrella_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/bernardino-petrella_(Dizionario-Biografico)/) (pristupljeno 25. 11. 2016.)

postane Kristovim novakom. Želja mu tako nije mogla biti ostvarena. Ipak nije prestao kucati na vrata velikog oca obitelji ne bi li unatoč svemu bio primljen.«²⁵

Na temelju toga prvog, a neuspjela pokušaja da stupi u isusovce, najkasnije 1598. godine, Vrančić je znao da će ga pri svakom sljedećem pokušaju ispiti-vači pitati što je završio od filozofije i teologije pa se pisanjem logike možda htio pripremiti tako da bude dorastao zahtjevima koje će mu postaviti učitelji u redu koji ga primi. Ali kad je počeo pisati svoju *Logiku*, misao je usmjerio u drugom pravcu – prema samoizgradnji logike i time izašao izvan okvira svoje prvotne nakane.

Marko Antun de Dominis studirao je logiku kao mladi isusovac, dakle na prvoj godini svoga studija filozofije na učilištu *Collegium Patavinum* u Padovi akademske godine 1585–1586.²⁶ Samo je jednom bio u prilici ispredavati cijelu filozofiju, ali u dvogodišnjem, a ne u trogodišnjem ciklusu: na isusovačkom učilištu *Collegium Brixense* u lombardijskom gradu Brescii predavao je logiku i metafiziku akademske godine 1593–1594.²⁷ Prema detaljnim uputama za profesore filozofije, koje su bile uključene u isusovački pedagoški zakonik *Ratio studiorum*, i to u njegovu drugu inačicu iz 1591. godine, bio je obvezan služiti se logičkim udžbenikom *Institutiones dialecticae (Osnovi logike)* Pedra da Fonsece.²⁸ Je li se doista služio da Fonsecinim udžbenikom, ne znamo po-

²⁵ Ivan Tomko Mrnavić, *Govor na pogrebu Fausta Vrančića*, s latinskoga prevela Olga Perić (Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 1993), p. [9].

Usp. i preslik izvornika: Ioannis Tomco Marnavich Bosnensis canonici Sicensis *Oratio habita in funere Illustrissimi ac Reverendissimi viri Fausti Verantii episcopi Chanadiensis* <...> die vigesima secunda Februarii MDCXVII (Venetiis: Apud Antonium Turinum, 1617), f. A7r.

Nadalje u bilješkama: Marnavich, *Oratio habita in funere Fausti Verantii* (1617); Mrnavić, *Govor na pogrebu Fausta Vrančića* (1993).

²⁶ Pietro Pirri, »Marc'Antonio de Dominis fino all'episcopato«, *Archivum historicum Societatis Iesu* 28 (1959), pp. 265–288, na p. 282; Mijo Korade, »Hrvatski isusovci XVI. stoljeća (1553.–1584.): Biografski podaci«, *Vrela i prinosi* 14 (1983), pp. 101–117, na p. 111; Ivica Martinović, »Optička rasprava Marka Antuna de Dominisa: geneza, metodologija, značenje«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 28 (2002), pp. 67–145, na p. 70.

Nadalje u bilješkama: Pirri, »Marc'Antonio de Dominis fino all'episcopato« (1959); Korade, »Hrvatski isusovci XVI. stoljeća« (1983); Martinović, »Optička rasprava Marka Antuna de Dominisa« (2002).

²⁷ Pirri, »Marc'Antonio de Dominis fino all'episcopato« (1959), p. 282; Korade, »Hrvatski isusovci XVI. stoljeća« (1983), p. 111; Martinović, »Optička rasprava Marka Antuna de Dominisa« (2002), p. 71.

²⁸ Vidi *Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu* (1586 1591 1599), edidit Ladislaus Lukács S.I., *Monumenta paedagogica Societatis Iesu V* (Romae: Institutum historicum Societatis Iesu, 1986), gdje su objavljena kritička izdanja triju inačica isusovačkoga pedagoškoga zakonika. Prva i druga inačica sadržavale su odredbu da se iz logike poučava »Summula Patris Fonsecae«, o čem usp. »Ratio atque institutio studiorum – 1586«, p. 100; »Ratio atque institutio studiorum – 1591«, p. 279. U trećoj, konačnoj inačici nalaže se prouka logike »ex Toletu seu Fonseca«, dakle

uzdano, ali da je u dijelu svoje knjižnice, kojom se služio u Veneciji, a bila je pohranjena u domu Giovannija Bartolija, imao jednu logiku Francisca de Toleda, to je sigurno. Zapisnik o zapljeni de Dominisove knjižnice 18. studenoga 1616. sadrži i redak: »Logica Toleti«. ²⁹ Takav zapis upućivao je na jedno od dvaju njegovih djela: *Commentaria una cum quaestionibus in universam Aristotelis logicam i Introductio in dialecticam Aristotelis quinque libris distincta*. ³⁰ Stoga de Dominisove prigovore treba omjeriti prvo prema udžbeniku Pedra da Fonsece kao propisanom predlošku za profesora logike, potom prema logičkim djelima Francisca de Toleda, napokon prema padovanskim suvremenim logičarima Zabarelli i Petrelli.

Susreti Rabljanina i Šibenčanina

Kad su se i u kojim prilikama stariji Vrančić i mladi de Dominis mogli sresti? Koje su vrste povezanosti, prijateljstva ili suradnje uspostavili ili mogli uspostaviti?

Prvo, obojica su bili katolički biskupi, premda u različitim zemljama: Vrančić u Ugarskom kraljevstvu, a de Dominis u Dalmaciji pod upravom Mletačke Republike. Ali pripadali su istom biskupskom kolegiju. Štoviše, na dan kad ga je papa izabrao za nadbiskupa splitskoga, dakle 5. listopada 1602. pohitao je de Dominis mletačkomu poslaniku u Rimu s prijedlogom da Vrančić bude njegov nasljednik u Senju. ³¹ Predočio mu je čak i uvjete, što znači da ih je prije toga potanko raspravio sa samim Vrančićem:

»Monsinjur Vrančić morao bi prihvatiti imenovanje za senjskoga biskupa, kad bi bio siguran da može zadržati, bez ikakve nespojivosti, jednu svoju prepozituru, koja mu danas donosi dosta prihoda.« ³²

prema udžbenicima koje su napisali Španjolac Francisco de Toledo (1532–1596) i Portugalac Pedro da Fonseca (1528–1599), o čem usp. »Ratio atque institutio studiorum S.I. – 1599«, p. 398. Da su Toledo i Fonseca glavni predstavnici »isusovačke škole« u logici, vidi i Kovač, »Faust Vrančić i aristotelizam u logici« (1988), p. 25, u bilješki 38.

Usp. i E. Jennifer Ashworth, »Developments in the Fifteenth and Sixteenth Centuries«, u: Dov M. Gabbay and John Woods (eds), *Handbook of the History of Logic*, Volume 2: *Mediaeval and Renaissance Logic* (Amsterdam: Elsevier, 2008), pp. 609–643, na p. 629, u bilješki 105.

²⁹ Lučin, »Pogled u knjižnicu Marka Antuna de Dominisa« (2006), p. 244, pod n. 22.

³⁰ Franciscus Toletus, *Commentaria una cum quaestionibus in universam Aristotelis logicam* (Romae: Apud Victorium Aelianum, 1572); Franciscus Toletus, *Introductio in dialecticam Aristotelis quinque libris distincta* (Venetiis: Excudebat Aegidius Regazola, 1574).

³¹ Ljubić, »Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa« (1870), p. 70, spomenik XLVII.

Usp. Kovač, »Faust Vrančić i aristotelizam u logici« (1988), pp. 18–19.

³² Ljubić, »Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa« (1870), p. 70: »<...> sperando egli [= de Dominis], che monsignor Veranzio debba riceverlo, quando egli resti sicuro di poter tener insieme senza incompatibilità una sua propositura, che le apporta al presente molto commodo.«

Oba su bili članovi Bratovštine sv. Jeronima u Rimu: Vrančić je bratimom postao vrlo mlad, s 24 godine, 1. siječnja 1575. pri prvom pohodu Rimu nakon smrti svoga strica Antuna Vrančića, a mlađi de Dominis tek s 42 godine kao senjski biskup, i to za svoga boravka u Rimu 16. srpnja 1602,³³ nakon što je pred prijetnjama senjskih uskoka već bio napustio Senj i prije nego ga je papa Klement VIII imenovao za nadbiskupa splitskoga.³⁴ Dapače, upravo je u rimskoj bratovštini koja je okupljala svećenike koji govore hrvatskim jezikom de Dominis i mogao dobiti ideju o tome tko bi bio prikladan da ga naslijedi na senjskoj biskupskoj stolici.

U kasnijem razdoblju nije bilo mnogo prilika da se dva biskupa Hrvata osobno susretnu ili susreću. Mogli su se susresti ili u Rimu ili u Veneciji. Splitski nadbiskup izbjegavao je pohode Rimu, čak i obvezne pohode *ad limina*, a učestalo se pojavljivao u Veneciji.

Prema kronologiji de Dominisova djelovanja kao splitskoga nadbiskupa, koju je s najvećom pomnjom sastavio Slavko Kovačić, de Dominis je u Rimu posljednji put bio 1605. godine za ljetnih mjeseci, od srpnja do rujna,³⁵ a te je godine Vrančić iz Praga doputovao u Rim, nakon što je na Svijećnicu potpisao svoj predgovor hrvatsko-latinskom rječniku unutar Lodereckerova sedmerojezičnoga rječnika.³⁶ Ali, ako su se i sreli, to je bilo znatno prije nego je Vrančić dovršio svoju *Logiku*.

U Veneciji su se mogli osobno susretati u kontinuitetu od 19. prosinca 1615. do 20. rujna 1616: de Dominis je doputovao iz Splita, k tomu opljačkan od uskokā, s nakanom da službeno pokrene postupak odreknuća od splitske nadbiskupske stolice i pripremi bijeg u Englesku, a Vrančić je doputovao iz Rima po preporuci liječnika, ali i da objavi *Machinae nove* i još jednom objavi svoja djela iz logike, etike i političke filozofije. Ako to ranije nije napravio pismom, unutar tih osam mjeseci – gotovo sa sigurnošću se može reći – Vrančić

³³ Prema knjizi zapisnika bratovštinskih sjednica zabilježeno u: Josip Burić, *Iz prošlosti hrvatske kolonije u Rimu* (Rim: Novi život, 1966), o Vrančićevu članstvu na p. 13; o de Dominisovu članstvu na p. 15.

³⁴ Vidi Slavko Kovačić, »Marko Antun de Dominis na čelu splitske Crkve«, u Vesna Tudićina (ur.), *Marko Antun de Dominis: splitski nadbiskup, teolog i fizičar* (Split: Književni krug, 2006), pp. 41–79, osobito u prilogu »Kronološki pregled de Dominisova nadbiskupovanja«, pp. 72–77, na pp. 72–73.

Nadalje u bilješkama: Kovačić, »Marko Antun de Dominis na čelu splitske Crkve« (2006).

³⁵ Kovačić, »Marko Antun de Dominis na čelu splitske Crkve«, p. 74.

³⁶ »Faust Vrancich Sibencsanin«, u: Petrus Lodereckerus, *Septem diversarum linguarum videlicet Latine, Italice, Dalmatice, Bohemice, Polonice, Germanice, et Ungarice, una cum cuiuslibet linguae registro sive repertorio vernaculo, in quo cnadidus lector sui idiomatis vocabulum facile invenire poterit* (Pragae: Imprimebatur prima pars huius operis apud Nicolaum Straus, impensis ac sumptibus Authoris / Ottmar, 1605), na neobrojčenom listu s nadnevkom »U Pragu na dan ocshyeny Blaxenee Divee Mariee. 1605.«, dakle 2. veljače 1605.

je zamolio de Dominisa za ocjenu svoje *Logike*, a de Dominis je napisao tu ocjenu; Vrančić je svoje odgovore mogao stilizirati i s vremenskim odmakom, čak i nakon de Dominisova bijega iz Venecije. Posljednji njihov susret morao se dogoditi dovoljno prije 20. rujna 1616, jer mletačka inkvizicija, kako slijedi iz arhivskih istraživanja Šime Ljubića, nije ispitala Fausta Vrančića nakon de Dominisova bijega, a ispitala je dakako sve koji su u Veneciji bili u tjesnijoj vezi s odbjeglih splitskim nadbiskupom.

Obrisi rimskoga razdoblja i nadgrobni govor Ivana Tomka Mrnavića

Svoju je *Logiku* Vrančić objavio u Veneciji 1608. godine pod naslovom koji je očitovao glavnu ambiciju pisca: *Logica suis ipsius instrumentis formata (Logika oblikovana svojim vlastitim sredstvima)*.³⁷ To je izdanje posebno, i to pod nekoliko vidika. Prvo, ono pripada među *rarissima*. Koliko se danas zna, sačuvao se samo jedan primjerak toga izdanja, i to u rimskoj knjižnici Alessandrina u Rimu, sa signaturom *Miscellanea XV f² 31 4*, kojim se primjerkom i služim.³⁸ Drugo, Vrančić je svoje prvo filozofsko djelo tiskao pod pseudonimom i kriptogramom *Yustus Verax Sicenus* kojim je izravno upozorio na to da je Šibenčanin (*Sicenus*).³⁹ Treće i veoma čudi, pri čem se zaključak odnosi na nikat pohranjen u rimskoj Alessandrini: knjiga je u Veneciji tiskana bez crkvenoga dopuštenja. Piscu *Logike* veoma se žurilo! Štoviše, veoma je riskirao. Četvrto, odgovornost za takvo izdanje potpuno je preuzeo ugledni mletački tiskar Giovanni Alberti, koji je među ostalim, da istaknem, tiskao izdanja

³⁷ *Logica suis ipsius instrumentis formata a Yusto Verace Siceno* (Venetiis: Apud Ioannem de Albertis, 1608).

Nadalje u bilješkama: [Verantius], *Logica* (1608).

³⁸ Zahvaljujem knjižnici Biblioteca Universitaria Alessandrina iz Rima i gospodici Marti Kovač s Odjela međuknjižnične posudbe u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu što sam ubrzo po zahtjevu dobio digitalnu snimku Vrančićeve *Logike*. Napose zahvaljujem ravnateljici Alessandrine dr. Danieli Fugaro na dopuštenju s nadnevkom 20. siječnja 2017. da odabrane stranice iz unikatna Vrančićeve *Logike* (1608) objavim kao likovne priloge u ovom članku.

Usp. Šime Jurić, »Nepoznata izdanja 'Logike['] i [']Etike' Fausta Vrančića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 4 (1978), pp. 289–294, na p. 291. Naslov članka ispravljen prema naslovu njemačkoga sažetka! Nadalje u bilješkama: Jurić, »Nepoznata izdanja 'Logike['] i [']Etike' Fausta Vrančića« (1978).

³⁹ Da je pseudonim *Yustus Verax Sicenus* kriptogram, vidi dokaz u: Valentin Putanec, »Pseudonim-kriptogram *Yustus Verax Sicenus* Fausta Vrančića (1551.–1617.) na njegovim djelima iz logike i etike iz 1608. i 1610. godine«, u: Vilijam Lakić (ur.), *Zbornik o Faustu Vrančiću: Zbornik radova sa znanstvenog skupa* Obitelj Vrančić u hrvatskoj književnosti i znanosti, *Šibenik, 12.-14. rujna 1995.* (Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2001), pp. 87–92.

Lodovica Ariosta, Pietra Bemba, Leona Ebra i Speronea Speronija.⁴⁰ Peto i doista čudi: premda otisnuto u Albertija, djelo se i tipografski izdvaja po neobičnom obrojčenju svojih stranica: pp. 1–24, ff₁. 25r–36v, ff₂. 25r–33v. Pritom se folijacije ff. 25–33 ponavljaju u istim koricama dva puta! Na tim prijelazima niti završava niti počinje neko poglavlje ili potpoglavlje Vrančićeva djela. Kao da je knjiga slagana u tri nastavka, a slagar pri drugom i trećem nastavku nije ispravno nastavio sa slaganjem knjige.

Šesto, *Logiku* je Vrančić objavio tijekom prijelomne godine u svom životu, što mnoge suvremene Vrančićeve biografije nisu zabilježile ni razjasnile, iako su na nju upozorili već prvi Vrančićevi biografi – i Mrnavić 1617. i Đureković 1834.

U nadgrobnom govoru održanom 22. veljače 1617. Mrnavić je prvi, ali i jedini dosad, detaljno opisao kako je Vrančić stupio u barnabite, zašto je morao istupiti iz barnabitā i kako je u Rimu napokon ostvario jedno neobično, sebi svojstveno ‘redovništvo’.⁴¹ Obavijesti iz Mrnavićeva slova mogle bi se sažeti ovako:

1. Vrančić je već bio posvećen za čanadskoga biskupa, kad je u Rimu drugi put pokušao stupiti u isusovce, ali bez uspjeha: dok je prvi put odbijen zbog maloljetnoga sina, ovog je puta odbijen zbog istaknutosti svoga biskupskog dostojanstva (*ob eminentiam dignitatis*);
2. s papinim je dopuštenjem odlučio potom stupiti u barnabite;
3. prvi je dio novicijata proveo u Zagarolu, gradiću jugoistočno od Rima;
4. potom je premješten u Cremonu da bi izbjegao pritiske da odustane od redovništva i ponovo preuzme visoke državne ili crkvene odgovornosti u Ugarskom kraljevstvu;
5. molbe kojima se nastojalo spriječiti da Vrančić položi zavjete u barnabitā stigle su i do pape;
6. na papinu je zapovijed Vrančić bio prisiljen napustiti barnabite »s nevjerojatnim bolom u srcu« (*incredibili cordis dolore*);

⁴⁰ Usp. Mario Infelise, »La Crusca a Venezia. Solo tipografia?«, u: »*Il vocabolario degli Accademici della Crusca*» (1612) e la storia della lessicografia italiana. *Atti del X Convegno ASLI* (Padova – Venezia 2012), a cura di Lorenzo Tomasin (Firenze: Cesati, 2013), pp. 65–72, na p. 66.

⁴¹ Mrnavić, *Govor na pogrebu Fausta Vrančića* (1993), pp. [14]–[17]; Marnavich, *Oratio habita in funere Fausti Verantii* (1617), ff. B1v–B4r, s tim da je f. B2 preskočen!

Boffito izvješćuje da je Vrančić bio u barnabitskom novicijatu (1608–1609), ali se nakon rujna 1609. o njemu »gube tragovi«. Usp. Boffito, *Scrittori barnabiti IV* (1937), p. 148; p. 153: »Fece il Noviziato b.[arnabatico] in Zagarolo (Roma); dove due mesi dopo, secondo la consuetudine, fu ammesso alla vestizione dell’abito b.[arnabatico]. Colà si trovava ancora nel settembre dell’anno 1609, come risulta da altri documenti; ma poi se ne perdono le tracce.« O kojim je to »drugim dokumentima« riječ, Boffito ne da ni naslutiti. Je li među tim dokumentima i Vrančićeva otpusnica iz Reda?

7. kako su njegove crkvene službe u Ugarskoj već bili zauzeli drugi, Vrančić se zadržao u Rimu »sličniji redovniku nego biskupu« (*monaco quam episcopo similior*) očekujući rješenje nastalih sporova;
8. to je stanje međutim postalo trajno kad se uselio u kuću koju je španjolski plemić Juan Bautista Vives iz Valencije preuredio u neku vrstu samostana ili sjemeništa;
9. u Vivesovoj je zajednici živio s dvojicom poslužitelja;
10. u Rimu je djelovao »cijelo desetljeće« (*decennio integro*), a napustio ga je »napunivši šezdeset tri godine života« (*sexagesimum tertium annum egressus*), dakle nakon 1. siječnja 1614. godine, kad je zajedno s Ivanom Tomkom Mrnavićem krenuo prema Anconi.

Time je Mrnavić uspostavio jasnu kronologiju događaja u rimskom razdoblju, nažalost bez datuma, bez godina, uz samo jedan izuzetak: Vrančić je Rim napustio nakon 63. rođendana upravo u Mrnavićevu društvu. Što je osobito važno, Mrnavić je prvi zabilježio Vrančićev izlazak iz barnabitskoga reda i potom njegovo 'redovništvo' u rimskoj zajednici Juana Bautiste Vivesa. Treba naglasiti: te dvije promjene u posljednjem desetljeću Vrančićeva života, bitne i za razumijevanje njegove polihistorijske radionice, objavio je Mrnavić 1617. godine. Prekinuto redovništvo u barnabitskom redu i ostvareno 'redovništvo' u Vivesovoj zajednici još se uvijek nisu 'probili' ni u jednu biografiju Fausta Vrančića, ni u jednu leksikonsku ili enciklopedijsku natuknicu o Faustu Vrančiću. Mrnavića nisu čitali ili su ga neopravdano potcijenili. I to je trajalo četiri stoljeća.

Barnabitsko razdoblje (1608–1609) i autobiografija iz 1608.

Mrnavićevim podacima Đureković je pridodao obavijest o dokumentu, koji je u kasnijim sporenjima Vrančiću očito zatrebao da dokaže svoje izvorne nakane, ali i otkrije razlog zašto je bio spriječen položiti zavjete kao barnabit:

»Devetoga rujna 1609. Cosimo Dossena, glavni predstojnik Kongregacije regularnih klerika sv. Pavla [tj. general barnabitā], izdao je u Milanu potvrdu velečasnom Faustu Vrančiću da je obukao habit toga reda i da je bio spreman položiti zavjete, ali je odlučeno da se vrati u Ugarsku, jer će ondje biti korisniji narušenu položaju katoličke vjere.«⁴²

⁴² Georgius Gyurikovits, »Biographia Fausti Verantii, secretarii et consilarii regii, episcopi Chanadiensis«, s nadnevkom »Posonii die 27. Aprilis anno 1834.«, u: [Faustus Verantius], *Dictionarium pentaglottum*, recudi curavit Josephus Thewrewk de Ponor (Posonii: Typis Belnayanis, 1834), pp. IX–XX, na p. XV:

»Anno 1609. die 9. Septembris Cosmus Dossenius Praepositus Generalis Congregationis

To je dakle bila potvrda o Vrančićevu otpustu iz barnabitskog reda. Opis prijelomnoga događaja u Vrančićevu životu Đureković je preuzeo od arhivista Martina Jurja Kovačića, a da nije upozorio na svoj izvor.⁴³

Ovim je spoznajama Giuseppe Boffito, povjesničar i bibliograf barnabitskoga reda, pridodao nove podatke koji potječu iz barnabitskih izvora, a odnose se upravo na 1608. godinu. Vrančić je 15. ožujka 1608. bio službeno pred četvoročlanim povjerenstvom ispitan o svojoj nakani da pristupi barnabitima.⁴⁴ Glavni je ispitivač bio Giovanni Antonio Gabuzio, predstojnik (*praepositus*) barnabitskoga kolegija sv. Pavla na Piazza Colonna u Rimu, a jedan od ispitivača i supotpisnika zapisnika bio je arhitekt Giovanni Ambrogio Mazenta, prvi istraživač tek pronađenih Leonardovih rukopisa. Tom je prilikom sastavljen i Vrančićev službeni životopis u trećem licu, koji je uklopljen u zapisnik.⁴⁵

O svom je studiju na Sveučilištu u Padovi Šibenčanin škrto izjavio:

»Studirao je u Padovi logiku jednu godinu.«⁴⁶

To znači da je od studija filozofije slušao samo prvu godinu. Vrančić je propustio reći ili ispitivaču Gabuziju nije bilo bitno zabilježiti da je ispitanik na Padovan-

Clericorum Regularium S. Pauli testimonium perhibet Mediolani pro R. R. Fausto Verantio editum, quod habitum eius ordinis induerit, et professionem facere paratus sit, sed iudicatum sit, ut in Hungariam redeat, afflicto ibidem religionis catholicae statui utilior futurus.«

Nadalje u bilješkama: Gyurikovits, »Biographia Fausti Verantii, secretarii et consilii regii, episcopi Chanadiensis« (1834).

⁴³ Martinus Georgius Kovachich Senquiciensis, *Scriptores rerum Hungaricarum minores hactenus inediti, synchroni aut proxime coaevi*, Tomus II. (Budae: Typis Regiae Universitatis, 1798), u poglavlju »XXV. Elenchus chronologicus monumentorum litterariorum Chartophylacii Verantiano-Draganichiani, jam Grammatophylacii Széchényiani«, pp. 389–444, na p. 434:

»203 – 1609. Don Cosmi Dossenii praepositi generalis Congregationis Clericorum Regularium S. Pauli, Testimoniales pro RR. D. Fausto Verantio, quod habitum ejusdem Religionis induerit, et proffessionem facere paratus fuerit, sed expere [= ex Patre?] iudicatum sit, ut in Hungariam redeat, afflicto ibi Religionis Statui utilior futurus. Dat. Mediolani d. 9. Sep. 1609. Orig. Membr.«

⁴⁴ Nadalje u bilješkama: Kovachich, *Scriptores minores* II (1798).

»Acceti[azion]e di Mons. Fausto Veranzio vescovo di Cianna[d]io in Ungheria«, u: Boffito, *Scrittori barnabiti* IV (1937), pp. 149–150. Usp. Forti, »Fausto Veranzio (1551–1617) e le *Machinae novae*« (1968), p. 16.

⁴⁵ Boffito, *Scrittori barnabiti* IV (1937), pp. 149–150. Usp. Forti, »Fausto Veranzio (1551–1617) e le *Machinae novae*« (1968), pp. 16–18. Forti je Vrančićevu autobiografiju iz Gabuzijeva izvješća objavio u odlomcima, u bilješkama se nije pozvao na Boffitovu transkripciju, ali je u bibliografiji opisao Boffitov doprinos u *Scrittori barnabiti* IV (1937).

⁴⁶ Boffito, *Scrittori barnabiti* IV (1937), p. 150: »Ha studiato in Padova un anno Logica, <...>«. Usp. Forti, »Fausto Veranzio (1551–1617) e le *Machinae novae*« (1968), p. 17: »Ha studiato in Padova un anno di logica, <...>«.

skom sveučilištu studirao i pravo.⁴⁷ Možda se radi o propustu, jer je Gabuzio u zapisniku pobrojio struke u koje je šibenski plemić i ugarski biskup upućen:

»Studirao je ponešto slučajeve savjesti te je upućen u moralnu filozofiju, povijest i druge raznolike struke.«⁴⁸

Ispitivači su dakle znali koje discipline posebno zaokupljaju biskupa pristupnika za barnabitski red. »Slučajevi savjesti« neizostavni su dio tečaja iz moralne teologije, na to je Vrančića obvezivala i njegova biskupska služba, ali je time izrijekom naznačeno da je osposobljen za ispovjednika. Popis struka u koje je Vrančić »upućen« (*versato*) – i otkriva i skriva. Etika i povijest su imenovane, a upućenost u njih Vrančić je višestruko oplodio: dvama izdanjima *Kršćanske etike* i povijesnim rukopisima. »Druge raznolike struke« mogle su se odnositi na tehničke discipline: hidrotehniku, aerotehniku, agrotehniku, mostogradnju, brodogradnju, pomorstvo i arhitekturu, kako se to očituje na crtežima u Vrančićevim *Novim strojevima*. K tomu, bilo je to razdoblje kad se biskup Vrančić na Piazza Colonna mogao susresti ili susretati s ocem Mazentom nakon što je on već bio u prilici prvi istraživati trinaest rukopisa Leonarda da Vincija, ali je u njihovu opisu bio iznimno škrt, čak i pedeset godina nakon otkrića. U svom je spisu Mazenta tek ustvrdio da se u spomenutim Leonardovim rukopisima nalazi veliki broj nacrtanih strojeva, a podrobnije je govorio samo o rješenjima koja su već ostvarena, primjerice potpornji i ustave da bi riječni tok postao plovnim.⁴⁹ Ispitivači, a među njima napose Mazenta, bili su dakle svjesni da je

⁴⁷ Usp. Hugo Th. Horwitz, »Über Fausto Veranzio und sein Werk *Machinae novae*«, *Archivio di storia della scienza – Archeion* 8/2 (1927), pp. 168–175, na p. 172; Mirko Dražen Grmek, »Hrvati i Sveučilište u Padovi«, *Ljetopis JAZU* 62 (1957), pp. 334–374, na p. 362.

Nadalje u bilješkama: Horwitz, »Über Fausto Veranzio und sein Werk *Machinae novae*« (1927).

Na obama mjestima upućuje se na potvrdu, kojom je Giovanni Domenico de Meldi, rektor Pravnoga fakulteta na Sveučilištu u Padovi, 14. travnja 1569. službeno oglasio da je »Faust Vrančić Dalmatinac koji ima ožiljak na čelu« (*Faust Verantius Dalmata habens cicatricem in fronte*) redoviti student prava. Grmek je uputio i na izvor gdje je ta potvrda prvi put objavljena: Antal Verancsics, *Opera* V, p. 358.

Dokument je reproduciran u: Novaković, *Sentimentalni odgoj* (1995), p. [129].

⁴⁸ Boffito, *Scrittori barnabiti* IV (1937), p. 150: »Ha studiato alquanto casi di coscienza et è versato nella filosofia morale, nelle historie, et altre varie lettioni.«

⁴⁹ Vidi izdanje i faksimil rukopisa: Giovanni Ambrogio Mazenta, *Alcune memorie dei fatti di Leonardo da Vinci a Milano e dei suoi libri*, ripubblicate e illustrate da D. Luigi Gramatica, prefetto della Biblioteca Ambrosiana; presentazione di Massimo Rodella (Milano: La vita felice, 2008), p. 67: »Delle machine disegnate se ne vedono nei libri detti gran quantità, già poste ben in uso nel Milanese, come sono tanti sostegni, conche detti castelli d'acque, e cataratte, per lo più da Leonardo inventate come quella della via detta Arena, con la quale l'Adda, ed il Tesino diversi molto nell'altezza, e basezza ridotti ad libella si comunican la navigazione.«

Nadalje u bilješkama: Mazenta, *Alcune memorie dei fatti di Leonardo da Vinci a Milano e dei suoi libri* (2008).

pristupnik u njihov red polihistor koji se približava šezdesetoj godini života, ali te godine izvrsno nosi.

Tijekom ispitivanja Vrančić je spomenuo djela koja je do tada tiskao:

»<...> i tiskao je jedan kompendij i jedan rječnik s pet jezika: latinski, talijanski, njemački, mađarski, poljski, uz druge jezike koje ima. Još je tiskao jednu knjigu o dvanaest svetih djevica na dalmatinskom jeziku.«⁵⁰

Opis rječnika, pri čem nije spomenut hrvatski stupac, prije bi odgovarao Lode-reckerovu rječniku *Dictionarium septem diversarum linguarum* iz 1605. godine, koji je iz Vrančića preuzeo pet stupaca te dodao češki i poljski, negoli Vrančićevu rječniku *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum* iz 1595. godine. Ipak, hrvatski je, kao dalmatinski jezik, spomenut u opisu izdanja *Život nikoliko izabranih divic*, koje je Vrančić tiskao u Rimu potkraj 1606. Naime, predgovor »Poštovanim opatici i ostalim redovnicam monastira s. Salvatora u Šibeniku« Šibenčanin je potpisao 12. listopada 1606.⁵¹ Prvo djelo na popisu tiskanih djela Vrančić je predstavio kao »jedan kompendij« (*un compendio*). Krije li se iza toga opisa izdanje Vrančićeve *Logike* iz 1608. godine? Zašto u zapisniku nije zabilježeno koju disciplinu sažima taj kompendij? Je li Vrančić imao neki poseban razlog da svoju *Logiku* opiše samo jednom riječju da ne svrati pozornost na to izdanje?

Ispitivači Vrančića očito nisu pitali o dovršenim rukopisima. Inače bi bio spomenuo da je napisao stričev životopis *Vita Antonii Verantii Archiepiscopi Strigonensis et Cardinalem ac pro Hungariam Locumtenentis*, koji je dovršio u Požunu 16. rujna 1575.⁵²

Usp. primjerice: Theodor Beck, *Beiträge zur Geschichte des Maschinenbaues*, zweite vermehrte Auflage (Berlin: Julius Springer, 1900), u poglavlju »Leonardo da Vinci (1452-1519). (Dritte Abhandlung: Codice atlantico)«, pp. 411-484, na pp. 411-412.

⁵⁰ Boffito, *Scrittori barnabiti* IV (1937), p. 150: »<...> et ne ha stampato un compendio et un dizionario di cinque lingue: latina, italiana, tedescha, ungara, polacca, oltre altre lingue, ch'ha (?). Ha stampato ancora un libro di dodici vergini sante in lingua dalmatina.«

Usp. Forti, »Fausto Veranzio (1551-1617) e le *Machinae novae*« (1968), p. 17.

⁵¹ *Život nikoliko izabraniih divviicz pò Faustu VVrancsichyu Bizkupu Csanadzkomu, VVichniku Czesarovu iztumacseen*. (Romae: apud Aloisium Zanettum, 1606), f. A2r-A2v, na f. A2v: »U Rimu 12. Oktobra 1606.«

⁵² Kovachich, *Scriptores minores* II (1798), p. 424:

»151 - 1575. Vita Ant. Verantii Archiepiscopi Strigon. ac per Hungariam Locumtenentis Regii, Autore Fausto Verantio ejusdem Nepote scripta Posonii d. 16. Sept. 1575.«

Usp. Gyurikovits, »Biographia Fausti Verantii, secretarii et consilarii regii, episcopi Chanadiensis« (1834), p. XVI:

»1) Vita Antonii Verantii archiepiscopi Strigoniensis et Cardinalis ac per Hungariam Locumtenentis auctore Fausto Verantio ex fratre nepote scripta Posonii die 16. Sept. 1575. Edita typis a Mar.[tino] Kovachich inter *Scriptores rerum Hunagaricarum minores* Tomo I. No. XXVIII. pag. 194-201.«

Pred ispitivačima je Vrančić posvjedočio o povijesti svoga redovničkoga zvanja, a da svoja dva pokušaja da stupi u isusovce nije izrijeком spomenuo ili su barnabiti procijenili da to nije prikladno zabilježiti u službenom izvješću:

»Pokušao je stupiti u različite redove, pa i u naš – ima tome deset godina, ali nije bio prihvaćen jer mu je tada sin bio živ, a kćer neudana, ali u ove dvije posljednje godine nije tražio neki drugi red osim našega.«⁵³

Kako je znao crkvene propise, Šibenčanin je ishodio posebnu dopusnicu od pape Pavla V. da može postati redovnikom unatoč poodmakloj dobi, o čem zabilješka u autobiografiji glasi:

»Dobio je dopuštenje današnjega pape da postane jedan od naših, kako se čini s pomoću dopisa uzoritoga gospodina kardinala Bellarina.«⁵⁴

Pri opisu inventara arhivske zbirke Vrančić-Draganić za knjižnicu Széchényi 1798. godine arhivist Kovačić obradio je i tu ispravu:

»199 – 1606. Molba Fausta Vrančića Prvosvećeniku, kojom moli da bi mogao ući u neki redovnički red, u kojem bi mogao proživjeti preostale dane svoga života u službi Bogu, kojoj je molbi Njegova Svetost udovoljila 13. ožujka 1606, što je potpisao kardinal Bellarmino. Izvornik. Na talijanskom.«⁵⁵

Svojom registrom ne samo da je točnije opisao ulogu kardinala Roberta Bellarina nego nam je otkrio i dva važna podatka: Vrančić je papinu dopusnicu ishodio 13. ožujka 1606. s navršenih 55 godina života.

U susret zaključnom ispitivanju Vrančić je priložio ili su rimski barnabiti pribavili svjedočanstvo dvaju hrvatskih svećenika, arhiepiskopita i kanonika crkve sv. Jeronima u Rimu, Šimuna Giorgija iz Zadra i Jurja Liberalea-Blaškovića iz Jelse, da ne postoje nikakve zapreke da Vrančić započne s redovničkim životom: rođen je u zakonitom braku; nikad nije počinio ubojstvo, krađu ili slična zlodjela; nikad nije oglašen krivim ili sumnjivim; nije obvezan polagati račune drugima; nema dugova.⁵⁶ Dokument nosi nadnevak 5. travnja 1608.

⁵³ Boffito, *Scrittori barnabiti IV* (1937), p. 150: »He tentato diverse religioni, et la nostra ancora dieci anno sono, ma non fu accettato per havere all' hora il figlio vivo, et la figliuola non maritata, ma in questi due anni ultimi non ha cercato altra religione che la nostra.«

⁵⁴ Boffito, *Scrittori barnabiti IV* (1937), p. 150: »Ha ottenuto licenza da Nostro Signore al presente di farsi de' nostri, come appare per uno scritto dell' Illustrissimo Sig. Cardinale Bellarmino.«

⁵⁵ Kovachich, *Scriptores minores II* (1798), p. 433:

»199 – 1606. Fausti Verantii ad summum Pontificem supplicis Libellus, quo petit facultatem intrandi aliquem religiosum Ordinem, in quo reliquos vitae dies in servitio Dei exigere possit, cui Sanctitas Sua annuit d. 13. Mart. 1606. ut Card. Bellarminus subscripsit. Orig. Ital.«

⁵⁶ Boffito, *Scrittori barnabiti IV* (1937), p. 150.

Nakon šest mjeseci kušnje (*probatio*), a to znači da je kušnja počela početkom listopada 1607. godine, tijekom kojih se kapitul samostana sv. Pavla u Rimu mogao osvjedočiti o ozbiljnosti Vrančićeve nakane, njegovu duševnom i tjelesnom stanju te o vanjskim okolnostima, predstojnik rimskoga barnabitskog samostana Gabuzio sazvao je 5. travnja 1608. kapitul da donese konačnu odluku o pristupniku Vrančiću. »Neka se primi« (*recipiatur*) – glasila je odluka o kojoj su predstojnik Gabuzio i kapitul rimskoga samostana izvijestili generala reda Dossenu.⁵⁷ U novicijat je 57-godišnji Šibenčanin stupio 9. lipnja 1608, a redovničko je odijelo obukao 9. kolovoza 1608, po propisima toga reda točno dva mjeseca nakon ulaska.⁵⁸

Kad je dakle Vrančić dovršio ili bar mogao dovršiti rad na izdanju svoje *Logike* tiskane 1608. godine? Prvo valja uočiti: u Vrančićevu službenom životopisu, koji je sastavljen tijekom ispita 15. ožujka 1608. pred povjerenstvom na čelu s ocem Giovannijem Antoniom Gabuzijem, ne piše izrijeком da je Šibenčanin tiskao *Logiku*, ne piše također ni da ju je napisao ili da je kani dovršiti. Piše da je tiskao »jedan kompendij«, što je Boffito u obzoru svojih spoznaja o Vrančićevoj bibliografiji protumačio kao da piše da je tiskao »kompendij iz logike«, imajući na umu da je Guillaume Libri, povjesničar matematike, uputio na Vrančićev kompendij iz logike, ali samo na njegovo izdanje iz 1616.⁵⁹ Iz te se perspektive Boffito i mogao nadigravati s Librijem: »ne može dakle biti da je kompendij iz logike prvi put objelodanjen 1616, kako tvrdi Libri.«⁶⁰ Boffito je u pravu: ako je Vrančić tiskao kompendij iz neke discipline, to je mogao biti jedino kompendij iz logike. Osim toga, što dosad nije bilo uočeno, žanrovsku odrednicu »kompendij« uveo je prvi de Dominis, kad je oblikovao opći prigovor poglavlju »De argumentationibus« Vrančićeve *Logike*:

»Nadbiskup: Što god se kaže o silogizmu i argumentaciji, samo je kompendij onoga što logičari redovito kažu i odviše je kratko te ne može obrazovati logičara, jer mnogo još toga treba reći o dokazu i znanstvenom silogizmu, kako što se tiče forme tako i što se tiče materije, <...>«.⁶¹

⁵⁷ Boffito, *Scrittori barnabiti IV* (1937), p. 153.

⁵⁸ Boffito, *Scrittori barnabiti IV* (1937), p. 150.

⁵⁹ Guillaume Libri, *Histoire des sciences mathématiques en Italie, depuis la Renaissance des lettres jusqu'à la fin du dix-septième siècle*, Tome IV (A Paris: Chez Jules Renouard et Cie, Libraires, 1841), o Vrančiću na pp. 46–52, 321–326; o godini izdanja *Nove logike* na p. 47.

⁶⁰ Boffito, *Scrittori barnabiti IV* (1937), p. 149, gdje na prvo mjesto Vrančićeve bibliografije stavlja »un Compendio di logica (che non può essere quindi primamente uscito nel 1616, come afferma il Libri)«. Time je barnabitski bibliograf formulirao istraživački zadatak koji je riješio Šime Jurić tek 1978. godine – otkrićem izdanja Vrančićeve *Logike* iz 1608. u rimskoj knjižnici Alessandrini. Usp. Jurić, »Nepoznata izdanja 'Logike['] i [']Etike' Fausta Vrančića« (1978), opis prvoga izdanja na pp. 291–292.

⁶¹ Archiepiscopus, »Contra logicam Fausti Verantii« (1616), »Articulus XXVI.«, p. 59: »Quicquid dicitur de syllogismo et argumentatione est tantum compendium eorum, quae a logicis

»Stvar sam sveo na kompendij«,⁶² sažeto mu je uzvratilo Vrančić i tako potvrdio da nazivak »kompendij« dobro opisuje njegov priručnik. Treba dakle zaključiti: *Logika* Fausta Vrančića tiskana je do 15. ožujka 1608.

Uz to, za tiskanje svoje *Logike* Vrančić nije odabrao nekoga rimskoga tiskara, nego, kako je već spomenuto, mletačkoga tiskara Giovannija Albertija. Njega je možda poznao iz studentskih dana, točnije iz 1569. godine kad je njegov stric Antun Vrančić jednom mletačkom knjižaru unaprijed uplatio određenu svotu, a sinovac je onda kod toga knjižara po izboru kupovao knjige za svoju izobrazbu.⁶³ Svakako, pripremajući se u Rimu za ulazak u barnabite nije mogao nadzirati tiskarev rad pa se zato djelce pojavilo s neobičnim obrojčenjem svojih stranica: prvo paginacija do p. 24, zatim folijacija koja započinje s f. 25, pa napokon druga folijacija, koja ponovo teče od f. 25! Spomenute okolnosti dovršetka i tiskanja *Logike* mogle bi dodatno razjasniti zašto je Vrančić *Logiku* objavio pod pseudonimom/kriptogramom. Time je naime izbjegao suvišna pitanja kako to da se djelo pojavilo bez crkvenoga dopuštenja za tisak, i to za vrijeme probacije tj. pripreme za novicijat, a da zaduženi barnabiti o tom ništa ne znaju. Očito, prevagnula je Vrančićeva želja da i u tim prijelomnim okolnostima doživi da mu djelo bude tiskano.

Prema prvim Vrančićevim biografima Mrnaviću i Đurekoviću, kad ih se pomno pročita i međusobno usporedi, slijedi: izuzme li se razdoblje novicijata u barnabitā (1608–1609), Vrančić je u Rimu živio od početka 1604. do početka 1614. »sličniji redovniku nego biskupu«, a po izlasku iz barnabitā 1609. godine nastanio se u Vivesovu domu i u njemu ostao do posljednjega dana svoga boravka u Rimu. Vrančićeva autobiografija uklopljena u izvješće barnabita Giovannija Antonija Gabuzija o ispitu Fausta Vrančića kao pristupnika za barnabitski red otkriva da je Vrančić svoju *Logiku* tiskao prije 15. ožujka 1608. kad je ta autobiografija u službene svrhe i zapisana. Objavljivanje *Logike*, i to bez crkvenoga dopuštenja, podudara se s prijelomnim razdobljem u kojem se Vrančić uspio izboriti za svoj novi religiozni identitet – identitet redovnika barnabita.

U potrazi za ocjeniteljem

U predgovoru »Auctor ad lectorem« svojoj *Logici* (1608) Šibenčanin je najavio prigovore logičarā peripatetičarā, podrazumijeva se iz padovanske

ordinariis dicuntur, et nimium breve, neque potest instruere logicum, cum nimis multa sint dicenda de demonstratione et syllogismo scientifico, tam ratione formae quam ratione materiae, <...>«.

⁶² Episcopus, »Contra logicam Fausti Verantii« (1616), »Articulus XXVI.«, p. 59: »rem in compendium contraxi.«

⁶³ Vidi pismo Antuna Vrančića nećaku Faustu s nadnevkom 1. prosinca 1569. u: Novaković, *Sentimentalni odgoj* (1995), u latinskom izvorniku i hrvatskom prijevodu na pp. 62–63.

škole koje je imao prilike slušati na prvoj godini studija filozofije akademske godine 1569/1570:⁶⁴

»Vidim cijele škole peripatetičarā kako ustaju protiv mene, podruguju se, ljute se što, donekle ostavivši utrti put, nastojim revne povesti prema tvrđavi znanosti drugom jednom stazom, kako mi se čini, ravnijom, odličnijom i kraćom.«⁶⁵

Pa ipak, što se danas zna, očekivani je javni odjek među peripatetičarima izostao. U rimskim filozofskim kuloarima odjek nije izostao, dapače ogorčio je Vrančića te je u predgovoru *Nove logike* napisao:

»Žao nam je što postoje mnogi ljudi ove struke koji ne žele ni učiti ni poučavati. Zapitani da iznesu svoju prosudbu, ne usuđujući se odobriti, a ne znajući pobiti, ispričavaju se kako nemaju toliko slobodna vremena, a u međuvremenu se rugaju ovom našem [djelu] kao novom i razmeću se pred svojim učenicima kako su veliki logičari i matematičari. Samo se zaklanjaju iza nekakve isprike o vremenu i iza mnoštva onih koji su na njihovoj strani. A da nismo posve lišeni sličnih pomagala i da se 'umijeće razuma' ne oslanja više na razum negoli na ugled, ne bi s protekom vremena sazrela sva umijeća i sve znanosti. Zapostavivši stoga ove papige, obraćamo se ljudima učenim i oštroumnim, koje ustrajno molimo da naše pogreške, od kojih će možda mnoge otkriti, pokažu prijateljski. To nam neće tako teško pasti, da ne bismo, kao ganuti velikim dobročinstvom, dugovali njima i veliku zahvalnost.«⁶⁶

U predgovoru je Šibenčanin posvjedočio kako je nastojao pronaći prosuditelje svoje *Logike* koji će mu na propuste ukazati »prijateljski« (*amice*), što nije značilo nekritički, nego upravo *sine ira et studio*. Dodatak »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata«, priložen izdanju Vrančićeve *Nove logike*, otkriva nam da je jedan nadbiskup udovoljio toj zamolbi i ocijenio Vrančićev pokušaj oblikovanja logike »drugom jednom stazom«, a kad je Vrančić primio 26 nadbiskupovih prigovora, nastojao ih je

⁶⁴ Usp. korespondenciju Antuna Vrančića od 1. lipnja do 15. prosinca 1569, objavljenu u: Novaković, *Sentimentalni odgoj* (1995), pp. 45–65.

⁶⁵ [Verantius], *Logica* (1608), u »Auctor ad lectorem«, p. 3: »Video totas peripateticorum scholas contra me insurgere, ridere, indignari, quod relicta quadamtenus illa trita via alio quodam calle, uti mihi videtur magis plano, luculento ac compendioso, ad arcem scientiarum contententes deducere satagamus.«

Usp. Jurić, »Nepoznata izdanja 'Logike['] i [']Etike' Fausta Vrančića« (1978), p. 291; Kovač, »Faust Vrančić i aristotelizam u logici« (1988), p. 17.

⁶⁶ Verantius, *Nova logica* (1616), »Ad lectorem«, p. 4. Usp. Faust Vrančić, »Nova logika«, preveo Tomislav Ladan, u: Erna Banić-Pajnić et al. (ur.), *Hrvatska filozofija od 12. do 19. stoljeća: Izvor iz djela na latinskome*, 2. svezak (Zagreb: Institut za filozofiju, 2015), pp. 345–391, na p. 347, uz moje preinake u prijevodu.

O predgovoru *Nove logike* usp. Jurić, »Nepoznata izdanja 'Logike['] i [']Etike' Fausta Vrančića« (1978), pp. 291–292; Kovač, »Faust Vrančić i aristotelizam u logici« (1988), p. 18.

opovrći što je bolje znao. Dapače, Šibenčanin je procijenio da će britka razmjena misli s prijateljem nadbiskupom obogatiti izdanje njegove *Nove logike* pa ju je u cijelosti uvrstio u knjigu koju je tiskao u Veneciji pod naslovom koji je još jače isticao njegovu osnovnu zamisao, ali i trud uložen u njezino dotjerano ruho unatoč poodmakloj dobi i pobolijevanju: *Logica nova suis ipsius instrumentis formata et recognita (Nova logika oblikovana svojim vlastitim sredstavima i prerađena)*.

Obrisi mletačkoga razdoblja, Machinae novae i Logica nova

Kako se dogodilo da je *Logica nova* Fausta Vrančića tiskana u Veneciji 1616. godine? Kako svjedoči njegov biograf Ivan Tomko Mrnavić, nakon što je »po savjetu liječnika bio prisiljen potražiti zdravije i ugodnije podneblje«⁶⁷ Vrančić se odlučio vratiti u svoj zavičaj. Prvo se uputio u Anconu, a zatim produžio do Venecije. U objema je lukama tražio brod kojim bi se vratio u Šibenik, ali se nije osjećao dostatno dobro da bi se odvažio na putovanje brodom. Premda mu je na putovanju od Rima do Venecije bio suputnikom, Mrnavić nije zabilježio kad su stigli u Veneciju, ali je otkrio čime je Vrančić bio najviše zaokupljen po dolasku u Veneciju:

»Budući da mu ozbiljnost bolesti nije dopuštala preploviti preko mora u domovinu, izdao je u međuvremenu onaj izvrstan svezak o novim strojevima koje je sâm izmislio nečuvanim odličnim darom.«⁶⁸

Iz Vrančićeva stvaralaštva u posljednjem mletačkom razdoblju Mrnavić je dakle izdvojio samo *Machinae novae*, tehničko djelo koje je proslavilo svoga pisca, ali za koje do danas nije pouzdano utvrđena čak ni godina objavljivanja. Kako treba shvatiti *edit* u Mrnavićevu svjedočanstvu: kao 'izdao', kako je postupila prevoditeljica, ili možda kao 'priredio za tisak'? O tome kad su *Machinae novae* bile spremne za tiskanje svjedoče dva datumska uporišta. Najkasnije početkom lipnja 1614. godine Vrančić je priredio za tisak francuski prijevod uz latinski izvornik svoje knjige, kako se može zaključiti na temelju molbe koju je 9. lipnja 1614. uputio francuskom kralju Luju XIII. radi dobivanja

⁶⁷ Mrnavić, *Govor na pogrebu Fausta Vrančića* (1993), p. [20]. Marnavich, *Oratio habita in funere Fausti Verantii* (1617), f. B5v: »cuius incolatu cum plus nimio coeli intemperie se laesum sentiret, medicorum consilio genialis coeli salubritatem cogitur experiri; <...>«.

⁶⁸ Mrnavić, *Govor na pogrebu Fausta Vrančića* (1993), pp. [20]–[21].

Usp. i preslik izvornika: Marnavich, *Oratio habita in funere Fausti Verantii* (1617), ff. B5v–B6r: »<...> quod in patriam morbi gravitate transfretare non liceret, intereaque insigne illud novarum machinarum, inaudita ingenii excellentia, ab ipso excogitarum volumen edit, <...>«.

povlastice kojom bi se zaštitio od neovlaštenih pretisaka svoga djela u francuskom kraljevstvu.⁶⁹ Molbu istoga karaktera uputio je Šibenčanin i toskanskom nadvojvodi Cosimu II Mediciju, od kojega je također dobio zaštitnu povlasticu, i to tek 16. lipnja 1615.⁷⁰ Ta isprava objedinjuje dvije zabrane, obje očito potaknute Vrančićevim pismom. Prvom je odredbom Cosimo II. zabranio bilo kojom tiskaru, knjižaru ili sličnom poduzetniku

»da se u sljedećih petnaest godina u Firenzi, Sieni, Pisi ili nekom drugom gradu ili mjestu pod našom vlašću bez dopuštenja ili suglasnosti rečenoga biskupa [Fausta Vrančića] ili njegova nasljednika ne usude pretisnuti njegovu knjigu o različitim novim strojevima koju on hoće objelodaniti, <...>«. ⁷¹

Drugom je zabranio da se u državama pod njegovom vlašću

»kroz trideset godina ne mogu graditi ili podizati rečeni novi strojevi, koje je on [biskup Vrančić] izumio i imenovao u spomentoj svojoj knjizi, niti ih se smije staviti u uporabu bez njegova dopuštenja ili suglasnosti, kao gore, <...>«. ⁷²

⁶⁹ Usp. Vladimir Muljević, *Faust Vrančić – prvi hrvatski izumitelj* (Zagreb: Hrvatska zajednica tehničke kulture, 1998), u poglavlju »Vjerska i književna djelatnost Fausta Vrančića«, pp. 27–32, na p. 29; Milivoj Zenić, *U pohvalu od grada Šibenika: Pisana riječ od najstarijih vremena do danas* (Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šizgorić«, 2002), u poglavlju »Faust Vrančić, naš suvremenik«, pp. 122–142, na p. 125. Na oba mjesta, nažalost, bez uputnice na izvorni dokument i njegovo nalazište.

⁷⁰ Vidi transkripciju povlastice u: Vincenzo Miagostovich, »Il ritratto di Fausto Veranzio; d'alcune cose intorno alle sue 'Machine novae' e del suo testamento«, *Il Nuovo Cronista de Sebenico V–VI* (1897–1898) (Trieste: Tipografia Giovanni Balestra, 1898), pp. 305–312, na pp. 309–310. Miagostovich je u ljeto 1896. posjetio Franu Draganića-Vrančića u Šepurinama na otoku Prviću i tom prilikom iz obiteljske ostavštine transkribirao povlasticu Cosima II. koja se odnosi na Vrančićeve *Machinae nove*.

Nadalje u bilješkama: Miagostovich, »Il ritratto di Fausto Veranzio« (1898).

Miagostovicheva transkripcija povlastice Cosima II. objavljena je još dva puta: Francesco Savorgnan di Brazzà, »Un inventore dalmata del '500: Fausto Veranzio da Sebenico«, *Archivio storico per la Dalmazia* 7 (1932), pp. 54–73, na pp. 66, 68; Forti, »Fausto Veranzio (1551–1617) e le *Machinae novae*« (1968), pp. 19–20.

⁷¹ Miagostovich, »Il ritratto di Fausto Veranzio« (1898), p. 309: »<...> comandiamo per queste nostre lettere a tutti li stampatori, librari o simili negozianti, che habitano nelli Stati nostri, et a qualunque di essi proibiamo, che per quindici anni prossimi non ardischino senza licenza o consenso del detto Vescovo o di chi harà causa da lui ristampare nè in Firenze, nè in Siena, ne in Pisa o in altra città o luogo del nostro Dominio il suo libro di diverse macchine nuove, che egli vuole dare in luce; <...>«.

⁷² Miagostovich, »Il ritratto di Fausto Veranzio« (1898), pp. 309–310: »et proibiamo ancora, che per trenta anni nessun altro possa nelli Stati nostri fabbricare o erigere di dette nuove macchine inventate da lui et in detto suo libro nominate, nè metterle in pratica senza sua licenza o consenso, come sopra, <...>«.

Toskanska povlastica u Miagostovichevoj transkripciji i Mrnavičevo svjedočanstvo o glavnom učinku Vrančićeva rada u Veneciji dokazuju da je Vrančić sredinom 1615. godine ne samo priredio za tisak svoje *Machinae novae* nego i prikupio povlastice, kojima je osigurao zaštitu od neovlaštene tiskanja *Novih strojeva* i od neovlaštene izvedbe tih svojih izuma.

Može se biti još malo precizniji u ovom zaključku ako se odgovori na pitanje: Kad su se Vrančić i Mrnavić rastali? Šibenski kanonik Ivan Tomko Mrnavić otplovio iz Venecije najranije sutradan po sastavljanju Vrančićeve oporuke tj. 13. lipnja 1615, a vjerojatnije i najkasnije u kolovozu 1615. godine, jer je sa sobom ponio oporuku Fausta Vrančića i 28. kolovoza 1615. uime šibenskoga kaptola pohranio je kod šibenskoga notara Marka Semonića.⁷³ Da su *Machinae novae* doista bile tiskane prije Mrnavičeva odlaska iz Venecije, Mrnavić bi zacijelo u svoj nadgrobni govor uvrstio bar neku pojedinost o prvim odjecima Vrančićeva djela u neposrednom venecijanskom okruženju. Dakle, s velikom se vjerojatnošću može zaključiti: do kraja srpnja 1615. godine Vrančićeve *Machinae novae* nisu bile otisnute, ali su zacijelo bile priređene za tisak i opskrbljene zaštitnim povlasticama dvojice europskih vladara. Kad je djelo otisnuto, sadržavalo je još španjolsku i njemačku inačicu teksta.⁷⁴ A istraživači dosad nisu ni pokušali odgovoriti na ova dva pitanja: Je li Vrančić pisao španjolskom kralju Filipu III. radi španjolske inačice teksta? Je li pisao caru Matiji, kralju ugarsko-hrvatskom, nasljedniku Rudolfa II., radi njemačke inačice teksta? Uostalom, s ta je dva dvora bio usko povezan: Rudolfu II. bio je državnim tajnikom od 1581. do 1594. godine, »trinaest ili četrnaest godina otprilike«, a poslije i carskim savjetnikom, kako stoji u Vrančićevoj službenoj autobiografiji iz 1608. godine,⁷⁵ povremeno je radio i za njegova brata Matiju i nadvojvodu Ernesta u Beču, a dvor Filipa III. bio je mnogim vezama povezan s Pragom: svi su oni pripadali habsburškoj lozi.

⁷³ Miagostovich, »Il ritratto di Fausto Veranzio« (1898), p. 310: »Egli [i.e. Vrančić], come trovo notato in quest'ultimo [i.e. testamento], morì a Venezia ai 20 gennaio 1617; ma fin dai 28 agosto del 1615 Giovanni Tomco, a nome del Capitolo di Sebenico, ne portò il testamento al notaio, lo registrasse e a suo tempo s'aprisse.«

⁷⁴ Usp. *Machinae novae Fausti Verantii Siceni cum declaratione Latina, Italica, Hispanica, Gallica et Germanica* (Venetiis: s. e., s. a.), gdje su i španjolski i njemački tekst tiskani s vlastitim paginacijam: »Declaracio de nuestras maquinas«, pp. 1–18, s popisom »Invenciones nuestras«, pp. 19–20; »Erklarung unserer erfundenen Machinen«, pp. 1–18, s popisom »Unsere Werk oder Machine«, pp. 19–20.

⁷⁵ Boffito, *Scrittori barnabiti IV* (1937), p. 150: »È stato segretario dell' Imperatore per lo stato d'Ungheria anni 13 o 14 in circa; è stato consigliere del medesimo Stato.«

Usp. Forti, »Fausto Veranzio (1551–1617) e le *Machinae novae*« (1968), p. 18.

S pomoću dvaju datumskih uporišta, a to su nadnevak povlastice Cosima II. Medicija i Vrančićev rastanak od Mrnavića, dobije se *terminus post quem* za tiskanje Vrančićevih *Novih strojeva*: kraj srpnja 1615.

Kasniji Vrančićev biograf Đureković pridodao je pak dva datumska uporišta za *terminus ante quem*, ali s posve drugačijim motivom – da bi upozorio da je Vrančić boravio u Veneciji u drugoj polovici 1616. godine:

»Te je godine [tj. 1616. godine] Faust izgleda iz Rima otputovao u Veneciju. Naime kardinali Bandini i del Monte iz Rima 16. srpnja, a Giovanni Ambrogio [Mazenta], general barnabitā, iz Milana 24. studenoga pisali su mu na talijanskom u Veneciju da bi mu zahvalili što im je poslao svoju knjigu o strojevima; <...>«. ⁷⁶

Podatak da je Vrančić godine 1616. otputovao iz Rima dakako nije točan – izravno mu proturiječi podatak iz Mrnavićeva posmrtnoga slova, ali je Đureković s pomoću Vrančićeve korespondencije bitno suzio razdoblje unutar kojeg su *Machinae novae* bile tiskane: prije srpnja 1616. Pritom je Vrančićev biograf ponovo prešutio da je podatke o trima pismima upućenim Vrančiću 1616. godine crpio iz dodatka Kovačićeve zbirke neobjavljenih spisa *Scriptores rerum Hungaricarum minores*, u kojem je objavljen inventar arhivske zbirke Vrančić-Draganić (*Chartophylacium Verantiano-Draganichianum*) u knjižnici Széchényi, fonda koji obuhvaća 254 dokumenta koji se pretežito odnose na Antuna i Fausta Vrančića, a tri je spomenuta pisma arhivist Kovačić opisao ovako:

»219 – 1616 Pismo kardinala Bandinija Faustu Vrančiću u Veneciju, kojom mu se zahvaljuje za poslanu mu njegovu knjigu o strojevima. Dano u Rimu 16. srpnja 1616. Izvornik. Na talijanskom.

220 – 1616 Pismo kardinala del Montea istomu o sličnom predmetu. Dano u Rimu 16. srpnja 1616. Izvornik. Na talijanskom.

221 – 1616 Odgovori Giovannija Ambrogia [Mazenta], generala barnabitā, na pismo Fausta Vrančića od 22. listopada, kojima se zahvaljuje za poslanu knjigu. Izvornik. Na talijanskom.«⁷⁷

⁷⁶ Gyurikovits, »Biographia Fausti Verantii, secretarii et consilarii regii, episcopi Chana-densis« (1834), p. XVI:

»Hoc anno [i.e. 1616.] videtur Faustus Roma Venetias abivisse; nam Cardinales Bandini et del Monte Romae die 16. Julii ac Ioannes Ambrosius Generalis Barnabitarum Mediolani die 24. Novembris ad ipsum Venetias italice scripsere, gratias agentes pro submisso sibi eius Libro de Machinis; <...>«.

⁷⁷ Kovachich, *Scriptores minores* II (1798), pp. 438–439:

»219 – 1616 Cardinalis Bandini ad Faustum Verantium Epistola Venetias scripta, qua illi gratias agit pro submisso sibi ejus Libro de Machinis. Dat. Romae d. 16. Jul. 1616. Orig. Ital.

220 – 1616 Cardinalis del Monte Epistola ad eundem in simili negotio. Dat. Romae d. 16. Jul. 1616. Orig. Ital.

Slijedeći Kovačićevu uputnicu, ta je tri pisma, pohranjena u budimpeštanskoj knjižnici Széchényi Könyvtár, 1927. godine objavio Hugo Horwitz.⁷⁸ »Željno sam očekivao vidjeti knjigu Vašega Gospodstva o strojevima«,⁷⁹ započeo je svoje pismo kardinal Ottavio Bandini (1557 ili 1558–1629) i tako otkrio da je otprije bio upoznat s Vrančićevom nakanom da tiska knjigu o svojim izumima. Samu pak knjigu ocijenio je kao »lijepi plod Vaše nadarenosti« (*bel frutto del suo ingegno*).⁸⁰ Kardinal Francesco Maria Bourbon del Monte (1549–1626) u uvodnoj je rečenici svog pisma istaknuo: »Knjiga o strojevima je doista vrlo ugledno djelo i dostojno bilo kojeg vladara, kao i vrijednosti samoga Vašega Gospodstva«. ⁸¹ »Jako me obradovalo« (*mi è stato carissimo*),⁸² izričaj je koji se pojavljuje u obojice vrlo uglednih i utjecajnih kardinala na papinskom dvoru. Oba su kardinala dakle primila po primjerak Vrančićeva djela *Machinae novae*.

Kao i pismo kardinala Baldinija, i pismo barnabitskog generala Giovannija Ambrogia Mazenta naznačuje da je on već ranije bio upućen u sadržaj Vrančićeva djela o strojevima:

»Vrativši se s pohodā naših kolegija u Piemontu, našao sam u Milanu pismo Vašega velečasnoga Gospodstva od 22. listopada s Vašim ljubaznim prinosom s tiskanim crtežima i knjigama prema kazalu koje ste mi već poslali.«⁸³

To znači: Vrančićevu pismu s nadnevkom 22. listopada 1616. prethodilo je još jedno pismo kojem je Šibenčanin najvjerojatnije priložio popis svojih otkrića, koji je kasnije i otisnut u *Novim strojevima* na pet jezika, a general Mazenta odgovorio mu je iz Milana 24. studenoga 1616. ganut da je Vrančić sačuvao uspomene na ranije susrete, od kojih se prvi možda zbilo tijekom Vrančićeve barnabitske probacije u Rimu na prijelazu iz 1607. u 1608. godinu. Oca Mazentu doživljavao je Vrančić, osobito u svom kratkotrajnom barnabitskom razdoblju, ne samo kao revnoga graditelja barnabitskih crkava i samostana, nego i kao

221 – 1616 Joannis Ambrosii Generalis Barnabitarum ad Faustum Verantium Responsoriae ad eius literas d. 22. Octo. datas, quibus gratias agit pro submisso libro. Dat. Mediolani d. 24. Nov. 1616. Orig. Ital.«

⁷⁸ Horwitz, »Über Fausto Veranzio und sein Werk *Machinae novae*« (1927), pp. 174–175; vidi i bilješku o nalazištu na p. 173: »Die Briefe befinden sich heute in der Széchényischen Reichsbibliothek im ungarischen Nationalmuseum in Budapest. Auf sie wird auch in dem Werke: *Scriptores Rerum Hungaricarum Minores ...* von Martinus Georgius Kovachich (Budae 1798) hingewiesen.«

⁷⁹ Horwitz, »Über Fausto Veranzio und sein Werk *Machinae novae*« (1927), p. 174.

⁸⁰ Horwitz, »Über Fausto Veranzio und sein Werk *Machinae novae*« (1927), p. 174.

⁸¹ Horwitz, »Über Fausto Veranzio und sein Werk *Machinae novae*« (1927), p. 174.

⁸² Horwitz, »Über Fausto Veranzio und sein Werk *Machinae novae*« (1927), p. 174.

⁸³ Horwitz, »Über Fausto Veranzio und sein Werk *Machinae novae*« (1927), p. 174.

sretnika koji je slučajno 1588. došao u posjed trinaest Leonardovih rukopisa te sastavio, ali ne i objavio rukopis *Alcune memorie de' fatti di Leonardo da Vinci a Milano e de' suoi libri*.⁸⁴

Tako okupljeni i umreženi podatci, k tomu osnaženi Mrnavićevim svjedočanstvom, još uvijek se slažu s dvjema ranijim procjenama o vremenu objavljivanja Vrančićevih *Novih strojeva*. Prvu je izrekao Hugo Horwitz zaključujući svoj članak iz 1927. godine:

»Knjiga se nije mogla pojaviti prije 16. lipnja 1615, ali se, naprotiv, morala pojaviti prije 16. srpnja 1616. Time je dovoljno točno utvrđeno vrijeme njezina objavljivanja.«⁸⁵

Drugu je izložio Mirko Dražen Grmek u tijesnim okvirima svoje natuknice o Vrančiću za *Dictionary of Scientific Biography* još početkom 1970-ih, jer mu posljednja bibliografska jedinica potječe iz 1971. godine:

»Premda postoje bar dvije različite naslovnice, a neki primjerci ne sadržavaju razjašnjenja na pet jezika, može se pretpostaviti da je djelo bilo objavljeno samo jednom i, posebno, da sve ploče potječu od jednog jedinog tiskanja. Godine 1595, 1605. i 1617., koje se kao datumi objavljivanja nalaze u literaturi i u određenim katalozima knjižnica, treba smatrati pogrešnima. Tiskanje *Novih strojeva* dovršeno je tijekom prve polovice 1616. (ili možda posljednjih mjeseci 1615. godine), jer je u srpnju 1616. nekoliko prijatelja zahvalilo Vrančiću što im je poslao knjigu.«⁸⁶

⁸⁴ Usp. Valentina Milano, »Mazenta, Giovanni Ambrogio«, *Dizionario biografico degli Italiani* 72 (2008),

[http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-ambrogio-mazenta_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-ambrogio-mazenta_(Dizionario-Biografico)/) (pristupljeno 2. 9. 2016).

Vidi izdanje i faksimil rukopisa: Mazenta, *Alcune memorie dei fatti di Leonardo da Vinci a Milano e dei suoi libri* (2008).

⁸⁵ Horwitz, »Über Fausto Veranzio und sein Werk *Machinae novae*« (1927), p. 175: »Das Buch kann daher am 16. Juni 1615 noch nicht, muss dagegen aber am 16. Juli 1616 bereits erschienen sein. Die Erscheinungszeit ist damit wohl genügend genau festgelegt.«

Usp. Boffito, *Scrittori barnabiti IV* (1937), p. 149: »L'edizione non fu probabilmente che una sola, con titolo tutt' al più un po' mutato nel frontespizio e or con l'uno or con l'altro dei cinque fascicoli dichiarativi (in latino, italiano, spagnuolo, francese e tedesco) o con tutti e cinque assieme; e la data non può essere altra di quella fissata da Horwitz (1615 o prima metà del 1616) in base al confronto di varie lettere dedicatorie dell'opera (delle quali una è indirizzata al barnabita Mazenta) che vanno dal 16 luglio 1615 al 24 novembre 1616.«

Usp. Friedrich Klemm, »Fausto Veranzio und seine 'Machinae nove'«, nepaginirani pogovor pretisku: Faustus Verantius, *Machinae novae* (München: Heinz Moos Verlag, 1965).

⁸⁶ Mirko Dražen Grmek, »Verantius, Faustus«, u: Charles Coulston Gillispie (ed.), *Dictionary of Scientific Biography* 13 (1981), pp. 613–614, na p. 614:

»Although there are at least two different title pages and some copies do not contain explana-
→

Šteta, u svom govoru na pogrebu Fausta Vrančića Mrnavić uopće nije spomenuo Vrančićev rad na *Novoj logici* i drugom izdanju *Kršćanske etike*. I inače je Mrnavić šturo opisao Vrančićev život nakon srpnja 1615. To se može i razumjeti. Dok je Mrnavić podrobno, čak i s mnogim dojmljivim pojedinostima, opisao njihovo dvogodišnje druženje u Rimu i putovanje od Rima preko Ancone do Venecije, dakle razdoblje od 1613. do srpnja 1615. godine, razdoblje nakon srpnja 1615. godine više nije ni mogao opisati na isti način: Mrnaviću su očito manjkale osnovne obavijesti o Vrančićevu životu i radu nakon što se rastao od njega i otplovio u Šibenik.

S druge strane, stanujući u skromnim uvjetima venecijanskoga svećeničkog hospicija, kako svjedoči Mrnavić,⁸⁷ Vrančić je, dovršivši sve pripremne poslove za tiskanje *Novih strojeva*, bio dovoljno pribran i motiviran da prione minucioznom redigiranju drugoga izdanja svoje *Logike* i zahtjevan posao uspješno privede kraju, najvjerojatnije nakon 20. rujna 1616. jer tad više nije bilo uputno imenom i prezimenom spominjati ime prijatelja nadbiskupa. Nije naravno isključeno da je u nekom kraćem razdoblju Vrančić usporedo radio i na *Novim strojevima* i na *Novoj logici*, ali je gotovo sigurno da se nakon srpnja 1615. bavio samo svojim filozofskim djelima. Za točniji zaključak bilo bi nužno ustanoviti kad je de Dominis napisao svoje prigovore, odnosno kad ih je ili poslao Vrančiću ili mu ih osobno uručio.

Izdanje *Nove logike* smatrao je Vrančić važnim svojim postignućem, kad je u kodicilu svoje oporuke, što ga je izdiktirao iz bolesničkoga kreveta 15. siječnja 1617, dakle pet dana prije smrti,⁸⁸ zabilježio da među primjercima »nekih

tions in five languages, it can be assumed that the work was published only once and, in particular, that all the plates are from a single printing. The publication dates of 1595, 1605, and 1617 found in the literature and in certain library catalogs must be considered erroneous. The printing of the *Machinae novae* was completed during the first half of 1616 (or perhaps the last months of 1615), for in July 1616 several of Verantius' friends thanked him for sending them the book.«

⁸⁷ Mrnavić, *Oratio habita in funere Fausti Verantii* (1617), f. B6r: »Venetias tandem Ancona ventum, ubi cum complurium amicorum aedes ipsi paterent, ad sacerdotalis hominis hospitium divertit, ubi dum medicorum curae salutis summam committit, <...>«.

Mrnavić, *Govor na pogrebu Fausta Vrančića* (1993), p. [21]: »Došli smo napokon iz Ancone u Veneciju. Iako su mu bila otvorena vrata kod mnogih prijatelja, zaustavio se u svećeničkom hospiciju i tamo prepustio brigu o svojem zdravlju liječnicima.«

⁸⁸ Vidi transkripciju kodicila: Čoralić, »Kodicil oporuci šibenskog patricija i čanadskog biskupa Fausta Vrančića« (1999), p. 108, gdje je datum određen ovako: »15. 1. 1616. (m. v.)«.

Usp. Kurelac, »Oporuka Fausta Vrančića iz ostavštine plemićke obitelji Draganić-Vrančić u Državnom arhivu u Rijeci«, p. 46, u bilješci 32: »U kodicilu Fausta Vrančića od 15. 1. 1617. stoji <...>«; p. 50: »Kritiku [Miagostovicheve datacije kodicila] podupiru podatci iz istraživanja Lovorke Čoralić, koja je više puta pisala o Faustovu kodicilu oporuke pohranjenom u *Archivio di Stato di Venezia* i koja je prva u cijelosti objavila njegovu transkripciju, pa tako doznajemo da je taj dokument sastavljen u Veneciji 15. siječnja 1617, u kući svećenika Jeronima Jubetea od

njegovih tiskanih knjiga« (*con alcune mie opere stampate*) koji će s njegovim mrtvim tijelom biti položeni u drveni lijes, bude i »knjiga novih predikamenata«, i to kao druga od četiri spomenute.⁸⁹ To je njegovo očitovanje dokaz da je Vrančić doživio izlazak *Nove logike* iz tiska.⁹⁰ Začudo, *Ethica christiana* u njegovim prosudbama pred smrt nije imala isti status kao i *Logica nova*, iako je bila uvezana zajedno s njom, čak unutar jedinstvene paginacije.⁹¹

Knjiga koja je sadržavala četiri Vrančićeva filozofska djela, tj. obuhvaćala de Dominisovu ocjenu »Contra logicam R. D. Episcopi Chanadiensis« s Vran-

strane mletačkog notara Bernardina Lija, dakle svega pet dana prije no što je Faust preminuo, a ne godinu dana prije smrti, kao što to navodi Miagostovich. Naime, Miagostovich je, ne uzimajući u obzir ključne kronološke elemente u dataciji (*Anno ab Incarnatione Domini Nostri Iesu Christi 1616, mense ianuarii, indizione XV, die quintodecimo*), pogrešno zaključio da je kodicil oporuke Fausta Vrančića sastavljen 1616, a ne 1617, a taj je netočan podatak poslije ušao i u suvremenu znanstvenu literaturu.«

Nažalost, ne samo Miagostovich, nego čak i Čoralić, i to nakon transkripcije i točne datacije kodicila, u istom članku previđa točnu godinu kad je sastavljen kodicil Vrančićeve oporuke. Usp. Čoralić, »Oporuke dalmatinskih patricija u Mlecima (XV.–XVIII. st.)« (1999), p. 98: »U Mlecima je 1616. godine [Vrančić] napisao kodicil oporuci prethodno napisanoj u Rimu, <...>«.

⁸⁹ Čoralić, »Kodicil oporuci šibenskog patricija i čanadskog biskupa Fausta Vrančića« (1999), p. 107: »un libro delli Machine nove, un libro delli Nove [sic!] predicamenti, un libretto delle Vergini da me transliterato, un libro Ditionario cinque lingue«.

Vrančić čak ni iz bolesničkoga kreveta nije govorio o »devet predikamenata«, jer je i u *Logici* i u *Novoj logici* naučavao o njih deset. Usp. [Verantius], *Logica* (1608), p. 23: »Partes definitionis perfectissimae (ea autem est substantiarum perfectissimarum) sunt ipsa decem praedicamenta.«; Verantius, *Logica nova* (1616), p. 13: »Partes definitionis perfectissimae (ea autem est substantiarum perfectissimarum) sunt ipsa decem praedicamenta.«

⁹⁰ Valentin Putanec služio se prijepisom kodicila Vrančićeve oporuke, pohranjene u Archivio di Stato di Venezia, u kojem je pisalo da se u raku uz njegovo tijelo stavi »un libro delli nove predicamenti« umjesto »un libro delli novi predicamenti« te se prilično namučio kako bi uskladio kodicil i epitaf Fausta Vrančića pošavši od pretpostavke da je u kodicilu riječ o nepoznatoj Vrančićevoj knjizi. Usp. Valentin Putanec, »Epitaf Fausta Vrančića (1551.–1617.) i pitanje bibliografije njegovih djela«, u: Vilijam Lakić (ur.), *Zbornik o Faustu Vrančiću: Zbornik radova sa znanstvenog skupa* Obitelj Vrančić u hrvatskoj književnosti i znanosti, *Šibenik, 12.–14. rujna 1995.* (Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2001), pp. 79–85; na p. 80: »Drugo je djelo najproblematičnije jer do sada nije poznato ni jedno djelo kao 'knjiga novih propovijedi' ili 'knjiga devet propovijedi' (u literaturi i tako protumačeno).«; p. 82: »Jedini nam je problem što je Faust Vrančić htio reći [u epitafu] kada za sebe kaže da je bio 'skupljač novih predikamenata'.«; p. 84: »(da je Faust ovdje mislio na knjigu iz logike bilo bi normalnije da je stavio jednostavno 'un libro della Logica nova': naziv *logica* javlja se u njegovim filozofskim djelima iz 1608. i 1616).« Kamo sve iskusnoga istraživača može odvesti jedno krivo zapisano ili krivo prepisano slovo!

⁹¹ Usp. »Ethica christiana authore Fausto Verantio, episcopo C[h]anadiensis«, pp. 60–78, i »Politica decem praecepta«, pp. 78–79, u: *Logica nova suis ipsius instrumentis formata et recognita* a Fausto Verancio episcopo Chanadii (Venetiis: Apud Ambrosium et Bartholomaeum Dei, 1616).

čićevim odgovorima na prigovore, uz tu polemiku izraslo djelo *Logica nova* te druga izdanja Vrančićevih djela *Ethica christiana* i *Politica decem praecepta*, svoju je posljednju redakciju doživjela nakon 20. rujna 1616, a iz tiska je izašla do kraja 1616. godine, svakako prije Vrančićeve smrti. To je dakle posljednja knjiga koju je Faust Vrančić za života otisnuo.

Geneza Vrančićeve logičke produkcije i njezina vrela

Prema sadašnjem stanju istraženosti dostupnih vrela, a na temelju provedenoga istraživanja, genezu logičke produkcije Fausta Vrančića opisuju sljedeći zaključci:

1. Akademске godine 1569–1570, kad je slušao logiku na Sveučilištu u Padovi, Vrančiću je predavao Bernardino Petrella, tada na početku svoje dugogodišnje padovanske profesure *in primo loco*.
2. Prema autobiografiji Fausta Vrančića, koja je sastavljena u trećem licu 15. ožujka 1608. i sastavni je dio izvješća o ispitivanju kandidata koji želi pristupiti barnabitima, Vrančić je do toga datuma tiskao »kompendij«, a to je mogao biti samo kompendij logike, dakle *Logica suis ipsius instrumentis formata* (1608). Vrančić je svoje prvo logičko djelo dovršio u Rimu i tiskao u Veneciji za vrijeme svoje barnabitske probacije koja je trajala šest mjeseci, a završila 5. travnja 1608, dok je u red barnabitâ stupio 8. lipnja 1608.
3. Prema svjedočanstvu Alberta Fortisa iz 1774. godine Vrančić je primio dvije ocjene svoje *Logike* (1608): jednu je napisao dominikanac Tommaso Campanella, a drugu nadbiskup Marko Antun de Dominis. Fortis nije zabilježio nadnevke tih ocjena, premda ih je imao u rukama.
4. Od svoga sugrađanina Ivana Tomka Mrnavića Vrančić se u Veneciji rastao najranije dan nakon što je sastavio svoju oporuku, a najkasnije i najvjerojatnije početkom kolovoza 1615. jer je Mrnavić Vrančićevu oporuku službeno urudžbirao u Šibeniku 28. kolovoza 1615.
5. Prema Mrnavićevu svjedočanstvu, krajem srpnja 1615. Vrančić je dovršio sve pripreme za tiskanje svojih *Novih strojeva*: priredio je tekst na više jezika te za svoju knjigu i izume pribavio zaštitne povlastice dvojice europskih vladara – francuskoga kralja i toskanskoga nadvojvode. Od tada se Vrančić mogao usredotočiti samo na svoja filozofska djela, prije svega na *Logiku*, ali to ne isključuje da se tim tekstovima povremeno vraćao i ranije.
6. Suočen s de Dominisovim prigovorima, Vrančić je sastavio dva nova logička djela. U spisu »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata« objedinio je de Dominisove prigovore i svoje

odgovore; osim toga, pod znatnim utjecajem de Dominisovih prigovora temeljito je preradio tekst *Logike* (1608) i sastavio djelo *Logica nova* (1616), pri čem novi tekst obuhvaća približno 37% ukupnog teksta *Nove logike*.

7. Nakon što je Marko Antun de Dominis 20. rujna 1616. pobjegao iz Venecije u Englesku, a Kongregacija za Index 12. studenoga 1616. stavila dva de Dominisova djela na popis zabranjenih knjiga, mletačka inkvizicija provela je sustavno ispitivanje de Dominisovih domaćina, prijatelja i poznanika u Veneciji, ali nije ispitala Fausta Vrančića.
8. Kad je Vrančićeva *Logica nova* izašla iz tiska, sadržavala je i dodatak »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata«. Identitet ocjenitelja Vrančić nije otkrio, nego ga je predstavio kao »nadbiskupa«. Po tom bi se moglo zaključiti da je *Logica nova* najvjerojatnije izašla nakon de Dominisova bijega iz Venecije u Englesku. Tri datuma iz 1616. mogu poslužiti kao uporišta: 20. rujna de Dominis je pobjegao iz Venecije, a istraživanje mletačke inkvizicije o de Dominisu trajalo je od 17. studenoga do 3. prosinca 1616, a da nije obuhvatilo i osobu Fausta Vrančića.
9. Pet dana prije smrti, 15. siječnja 1617. izdiktirao je Vrančić dopunu uz svoju oporuku, u kojoj je dvaput spomenuo svoje *Nove predikamente*: (a) u želji da s njim u lijes budu položeni primjerci četiriju njegovih tiskanih djela; (b) u tekstu epitafa koji ima biti uklesan na nadgrobnu ploču.

Usporedo s istraživanjem geneze Vrančićeve logičke produkcije tekao je mukotrpan rad na pribavljanju i proučavanju izvora koji osvjetljaju epohu iz perspektive dvojice hrvatskih velikana, dakako s naglaskom na Šibenčanina Fausta Vrančića jer – pokazalo se – ponuđeni standardni oblici Vrančićeve biografije uopće ne bilježe neke prijelomne događaje na njegovoj životnoj stazi, a kamoli da bi točno opisali okolnosti u kojima su nastala tri logička djela Fausta Vrančića. Proučeni izvori tvore ovaj kronološki niz:

1. govor Ivana Tomka Mrnavića na pogrebu Fausta Vrančića 22. veljače 1617;
2. svjedočanstvo Alberta Fortisa o postojanju dviju ocjena Vrančićeve *Logike* (1608) unutar putopisa *Viaggio in Dalmazia I* (1774);
3. inventar ostavštine Fausta Vrančića u budimpeštanskoj knjižnici Széchényi iz pera Martina Jurja Kovačića (1798);
4. prva biografija Fausta Vrančića iz pera Jurja Đurekovića, otisnuta uz novo izdanje njegova peterojezičnika (1834);
5. povlastica Cosima II. Medicija za *Nove strojeve* i izume Fausta Vrančića s nadnevkom 16. lipnja 1615, u transkripciji Vincenza Miagostovicha (1898);

6. tri zahvalna pisma Faustu Vrančiću 1616. za poslani primjerak *Novih strojeva* u transkripciji Huga Horwitza (1927);
7. barnabitski dokumenti iz 1608, napose Vrančićeva autobiografija u okviru Gabuzijeva izvješća s nadnevkom 15. ožujka 1608, svi dokumenti u transkripciji Giuseppea Boffita (1937);
8. kodicil uz oporuku Fausta Vrančića u transkripciji Lovorke Čoralić (1999);
9. oporuka Fausta Vrančića u transkripciji Ive Kurelac (2013).

Glavninu ključnih obavijesti za razdoblje 1604–1615. donosi izvor, kojemu je malo tko iskazao povjerenje, koji je čak objavljen u hrvatskom prijevodu 1993. godine, a koji s pomnjom bilježi nastojanja jednoga biskupa da ostvari redovnički poziv – Mrnavićev govor na pogrebu Fausta Vrančića. Što je osobito dragocjeno, Mrnavićevi se podatci slažu s kasnijim izvorima, s Kovačićevim inventarom Vrančićeve ostavštine i Boffitovim transkripcijama barnabitskih dokumenata; štoviše, ta se tri izvora uzajamno podupiru, pri čem svaki nudi nove pojedinosti. Đureković i Horwitz idu Kovačićevim tragom, pri čem Đureković skriva svoj izvor, a Boffito, nažalost, ne poznaje Kovačićev inventar.

Uz Mrnavićev govor među vrelima se po vrijednosti izdvaja autobiografija Fausta Vrančića, zabilježena 15. ožujka 1608. i uključena u izvješće barnabita Giovannija Antonija Gabuzija o ispitu pristupnika Vrančića za barnabitski red, kojom se prije mene u istraživačke svrhe poslužio jedino povjesničar tehnike Umberto Forti. Vrančićeva autobiografija otkriva da je njegova *Logika* objavljena prije 15. ožujka 1608. kad je ta autobiografija u službene svrhe i zapisana. Objavljivanje *Logike*, i to bez crkvenoga dopuštenja, pripada razdoblju Vrančićeve barnabitske probacije, nakon koje se Šibenčanin uspio, ali samo nakratko, izboriti za svoj novi religiozni identitet – identitet redovnika barnabita.

Spomenuta vrela sklapaju mozaik o trima posljednjim razdobljima u životu Fausta Vrančića: rimsko razdoblje (1604–1614) s izuzetkom barnabitskog novicijata; barnabitsko razdoblje (1608–1609) i mletačko razdoblje (1614. ili 1615–1617). Na temelju tako izgrađene mreže podataka bilo je moguće izreći nove dokaze ili procjene za dataciju triju logičkih djela Fausta Vrančića.

Time je pripremljen pristup za novo propitivanje raspre između de Dominisa i Fausta Vrančića, kako u komentaru uz transkripciju spisa »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata«, tako i u članku »Tragom de Dominisovih prigovora *Logici* (1608) Fausta Vrančića« koji pripremam. Novo je istraživačko polazište osigurano time što de Dominisova i Vrančićeva gledišta treba procijeniti u odnosu na dvije logičke tradicije u kasnoj renesansi: isusovačku, koju tvore Pedro da Fonseca, Francisco de Toledo i Francisco Suárez, te padovansku unutar koje se natječu Jacopo Zabarella i Bernardino Petrella. Još zaoštrenije, u prvi plan izbija s jedne strane de Do-

minisov odnos prema logičkim djelima Francisca de Toleda, jer u Veneciji na radnom stolu upravo ima logiku toga španjolskoga logičara, a s druge strane Vrančićev odnos prema učitelju Bernardinu Petrelli, profesoru logike na Padovanskom sveučilištu.

Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić: From *Logica* (1608) to *Logica nova* (1616)

Summary

To his edition of *Logica nova* (1616) Faust Vrančić added a special supplement entitled “Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata.” It contains the objections of archbishop “against the logic of the bishop of Csanad friendly observed from the friend,” but also the bishop’s responses. The author of *Logica* is Bishop Faust Vrančić, whilst its reviewer is Archbishop Marko Antun de Dominis. The launching theme of the dispute between the *Arbensis* and the *Sibenicensis* is Vrančić’s idea to offer, within ‘logic minor,’ a model on how to shape logic by its own instruments as an independent discipline, although de Dominis’ objections place Vrančić’s attempt within a broader context – by questioning the role of logic in the development of philosophy and science in Galileo’s epoch. Considering that intellectual biographies of these two major figures have not been compiled, it was necessary to provide the groundwork, or more precisely, prepare a reference system for the study and evaluation of the philosophical debate between Faust Vrančić and Marko Antun de Dominis over the understanding of logic, method, science and philosophy in the first two decades of the seventeenth century. As a result, this contribution to the intellectual biography of Faust Vrančić describes the last three periods of his life: Roman, Barnabite and Venetian, that is, from the beginning of 1604 until his death.

According to the hitherto known sources and based on the conducted research, the genesis of the logic production by Faust Vrančić is described by the following findings:

1. In the academic year 1569–1570, while student of logic at the University of Padua, Vrančić attended the lectures of Bernardino Petrella, who, at the time, was at the beginning of his long Paduan professorship *in primo loco*.
2. According to Faust Vrančić’s autobiography, composed in the third person on 15 March 1608, and included in the report of the exam of a candidate for the Barnabite order, by that date Vrančić had already published a »compendium«, most presumably no other but the compendium of logic, therefore *Logica suis ipsius instrumentis formata* (1608). Vrančić completed his first work in logic in Rome and printed it in Venice during his six-month Barnabite probation, which ended on 5 April 1608, as on 8 June 1608 he joined the Barnabite order.
3. According to the testimony of Alberto Fortis, Vrančić received two reviews of his *Logica* (1608): one was written by the Dominican Tommaso Campanella, and the other by Archbishop Marko Antun de Dominis. Fortis failed to note the date of these reviews, although he had them in his hands.

4. Vrančić parted from his fellow-citizen Ivan Tomko Mrnavić in Venice a day after he had drafted his will at the earliest, and at the latest, which may be considered most probable, at the beginning of August 1615, because Mrnavić officially filed Vrančić's will in Šibenik on 28 August 1615.
5. According to Mrnavić's testimony, by the end of July 1615 Vrančić had completed all preparations for the publishing of his *Machinae novae*. From that moment on, Vrančić was able to concentrate on his philosophical works only, notably on his *Logica*, which does not exclude that he may have occasionally returned to these texts at some earlier point.
6. Confronted with de Dominis' objections, Vrančić composed two new works of logic. In the dialogue "Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata" he compiled de Dominis' objections and his own responses; moreover, significantly influenced by de Dominis' objections, Vrančić thoroughly revised the text of his *Logica* (1608) and composed *Logica nova* (1616), in that the new text constitutes approximately 37 per cent of the complete text of *Logica nova*.
7. Upon de Dominis' flight from Venice to England on 20 September 1616, the Sacred Congregation of the Index included two of his works in the *Index librorum prohibitorum* on 12 November 1616, and the Inquisition of Venice conducted a comprehensive interrogation of de Dominis' hosts, friends and acquaintances in Venice, yet failed to interrogate Faust Vrančić.
8. When Vrančić's *Logica nova* was published, it also contained the supplement "Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata." The identity of the reviewer Vrančić did not disclose, but introduced him as "archbishop." This may lead to the conclusion that *Logica nova* was most probably published after de Dominis' flight from Venice to England. Three dates from 1616 may serve as corroborating evidence: on 20 September de Dominis fled from Venice, while the investigation carried out by the Inquisition of Venice concerning de Dominis lasted from 17 November to 3 December 1616.
9. Five days before his death, on 15 January 1617 Vrančić dictated a codicil to his will, in which he twice mentioned his *New predicaments*: (a) he wished that the copies of four of his published works be laid down beside him in the coffin; (b) in the text of the epitaph to be inscribed into the tomb stone.

In addition to the research into the genesis of Vrančić's production in logic, painstaking efforts have been made to trace and study the sources that illuminate the epoch from the perspective of the two Croatian major figures, of course, with emphasis on Faust Vrančić because it proved that the available standard forms of Vrančić's biography make no note of some of the pivotal events in his life, let alone provide an accurate description of the circumstances surrounding the writing of Faust Vrančić's three works of logic. The studied sources form the following chronological order:

1. speech of Ivan Tomko Mrnavić at the funeral of Faust Vrančić on 22 February 1617;
2. testimony of Alberto Fortis on the existence of two reviews of Vrančić's *Logica* (1608) within his travelogue *Viaggio in Dalmazia I* (1774);

3. inventory of the legacy of Faust Vrančić at the Széchényi Library in Budapest according to the written account of Martin Juraj Kovačić (1798);
4. the first biography of Faust Vrančić written by Juraj Đureković, published with the new edition of his five-language dictionary *Dictionarium pentaglottum* (1834);
5. privilege issued by Cosimo II Medici for the *Machinae novae* and the inventions of Faust Vrančić dated 16 June 1615, in the transcription by Vincenzo Miagostovich (1898);
6. three letters of thanks addressed to Faust Vrančić in 1616 for the delivered copies of his *Machinae novae*, in the transcription by Hugo Horwitz (1927);
7. Barnabite documents from 1608, notably Vrančić's autobiography within Gabuzio's report dated 15 March 1608, all documents in the transcription by Giuseppe Boffito (1937);
8. codicil attached to the will of Faust Vrančić, in the transcription by Lovorka Čoralčić (1999);
9. the will of Faust Vrančić, in the transcription by Iva Kurelac (2013).

The bulk of most essential information pertaining to the period 1604–1615 has been supplied by a source generally considered unworthy of attention – Mrnavić's speech at the funeral of Faust Vrančić. What strikes as particularly valuable is that Mrnavić's information corresponds with the later sources, with Kovačić's inventory of Vrančić's legacy and Boffito's transcriptions of the Barnabite documents; moreover, the mentioned three sources support each other, yet each of them provides new details. Đureković and Horwitz follow in the footsteps of Kovačić, in that Đureković conceals his source, whereas Boffito, regrettably, had no knowledge of Kovačić's inventory.

Apart from Mrnavić's speech, the autobiography of Faust Vrančić also stands out among valuable sources, written on 15 March 1608 and included in the report of the Barnabite Giovanni Antonio Gabuzio on the exam of the candidate Vrančić, which only Umberto Forti had used for research purposes before me. Vrančić's autobiography reveals that his *Logica* was published before 15 March 1608 when that autobiography was recorded for official purposes. The publishing of *Logica*, without imprimatur, belongs to the period of Vrančić's Barnabite probation, after which, albeit for a short while, he managed to attain his new religious identity – that of the Barnabite.

The mentioned sources help complete the mosaic of the last three periods in the life of Faust Vrančić: Roman period (1604–1614) with the exception of the Barnabite noviciate; Barnabite period (1608–1609), and Venetian period (1614 or 1615–1617). On the basis of these data, it was possible to come forward with new proofs and assumptions regarding the dating of the three works of logic of Faust Vrančić.

This has enabled a new approach to the study of the dispute between de Dominis and Faust Vrančić, in terms of both commentary to the transcription of the polemic “Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis ab amico amice observata,” as well as the article “On de Dominis' objections to Faust Vrančić's *Logica* (1608),” which I am preparing. The new research starting-point owes much to the fact that the views of de Dominis and Vrančić ought to be evaluated with regard to two logic traditions of the Late Renaissance: Jesuit, represented by Pedro da Fonseca, Francisco de Toledo

and Francisco Suárez, and Paduan, represented by Jacopo Zabarella and Bernardino Petrella. Even more sharply, our attention is caught by de Dominis' attitude towards logical works of Francisco de Toledo on the one hand, because on his desk in Venice lay a work of logic written by that Spanish logician, and on the other hand, Vrančić's attitude towards Bernardino Petrella, his professor of logic at the Paduan University.

Key words: Faust Vrančić / Faustus Verantius, Marko Antun de Dominis / Marcus Antonius de Dominis; Bernardino Petrella, Pedro da Fonseca, Francisco de Toledo; Ivan Tomko Mrnavić, Alberto Fortis, Martin Juraj Kovačić, Juraj Đureković, Vincenzo Miagostovich, Hugo Horwitz, Giuseppe Boffito; intellectual biography, logic